

Kommentar fra Opplandsarkivet:
Sidenumrene i innholdsfortegnelsen nedenfor henviser til sidenumrene i O. A. Ruuds eget manuskript. Disse numrene er skrevet med fet skrift til høyre på linjen nedover i denne avskriften.

O. A. Ruud

Opptegnelser innlagt i gul skriveblokk A-4 format mrk. "NORSK POST - LADEJARL"

Innholdsfortegnelse

Endel ting og brugsgjenstande som er gaaet af brug	1
Om veiger gamle og nye, gaardsveiger stier gutuer sæterveie, vinterveie	16
Fæsjaa, de gamle bebyggelser paa nordre ende af Jørstadmoen, Listads restaurationslokale m.m.	30
Minder fra Smestadmoens hesteudstillings første tidsrum	37
Hjemmets arbeidsliv paa landsbygden	48
"Samrørsla". Samkvem mellem grænd og gaarde. Folelivsskildringer	51
Markedslivet paa Lillehammer vintermarked før i tiden	53
Blade og tidsskrifter v. 70 aarene og oover	58
Himmelbrev	60
Skikke ved "Lag" bryllupper begravelser m.m.	60
Minne fra almueskolen	65
Daglig kost i almindelighed	70
Maten vart signa	76
Om vasketonge	77
Om gannskjoting	78
Skikke Hilsningsmaader	81
Juleskikke	83
Værn mod usynlige magter	84
Pintsekvellen	85
Nattelauperi	87
Langfredagstraad	88
Julebøkker	89
Brændtorvfabrikation. Nordre lag	91
Do. Søndre lag	95
Frimurersagn	96
Sagn om "Gammel-jøsgaren"	97

Stedsnavnene ved nordre Messenvatn og i elven til Kroken m. beskrivelse	99
Baansullar	108
Elverums-Anne	113
Sorenskriver Mønichen	114
Rasmus Skoster	115
Folkesagn fra Natrudstylen	120
Frimurersagn om Gammelsorgendal'n	121
Stærk finger	128
Sæterdrift & kreaturbeite	124
Høsting og foring	128
Lidt om gjærder	131
Nogle ord om maling af huse	134
Husbygningen "Bakstuggu"	134
Peispipe paa Hage	135
Peisen i Galterudsven	136
"Klubberovn"	137
Ovnsrør	138
Peisspjel	139
Skaap-traap	140
Lindyrkning og behandlingsmaater	141
Sagn om "Svartboka"	144
Lidt om haver og havestel i Øverbygden aa Skogen	148
Etterskrift	152

Side 1-13 mangler

Side 14

Jeg hadde fraa fyst tænkt aa bruke denne blok te aa skrive viser aa songe ti aa je hadde tænkt at denne blok va som andre stærkere indbundne som før. men da je opdaga at den va aldeles løsagtig i ryggen maatte jeg skrive texta ti ei anna retning. Derfor denne uregelmæssighed.

Galterudsven 13de Mars 1933

O. A. Ruud

**Side 15
(Tom)**

Side 16

Om veiger, gamle og nye, forandrede og nedlagte, færdssveiger, klovveig, gangstig (fotstig) samt gutuer, krøttør-raak, krøttørrexe og vinterveiger over mark og eng, skog, aaser og tjern og vand saavidt muligt indenfor rammen: Mjøsa, Afskaakalia, Mesna og Brøttom.

Kongsveigen, Trondhjemsveigen gaar fra Velt-hammar til Brøttom. Den er omlagt fra Rauveru og til Brøttom kanske ogsaa paa flere steder.

Aasmarkveigen har udspring fra foranstaaende ved Kulsveen. Den er anlagt i 1867-68. Den gaar for detmeste gennem skogmark. Ovenfor Galteru (Galtru) gjør veien en svær sving, hvor den bøier af mod øst og bortover mod Menkerud til Brøttom. Denne vei var før inddelt i roder og vedligeholdelsesarbeidet var paalagt gaardbrugerne i Øverbygden og for endel paa Skogen, saavel sommer som vinter. Hvert bruk havde sine veistykker og veistene var opsat for hvert bruk.

Side 17

Messenliveigen er bygget paa flere steder, hvor den gamle gennemgangsvei som kaldtes "Laangsetgutua" gik og den tjener altsaa istedetfor denne. Bygt i den senere tid og er forbindelsesvei fra Velt-hammar til Messenlia, og derfra videre til flere kanter.

Disse tre er de største trafikaarer paa denne kant af bygda, og nu kommer jeg til den nedlagte Laangset-gutua. Den gaar ud fra Kongsveigen ved Bergsengs løkke ca 500 alen fra "Aaretta" bru, hvor den gaar ret opover bakken med Laangset nordre paa søndre og Væverstugguløkken paa nordre side. (Navnet kommer af Væver-Synøve som boede der). Hun solgte brus og forskjelligt. Veigen var rigtig brat op til Roā med et lidet fald og trækker i sydlig retning forbi Laangset nordres gaardsplads og Laangset midtre ovenfor pesionatet, forbi pladsen Sagbakken og pl. Faaget pl. Møistahaugen (navnet kommer fra "Mari møi" som sagnet siger mista sin møidom 9 aar gl. men vedblev aa sa at den inte va mista), til ein liten bæk. Saa har vi Laangset-haagaa-bakken. En af de værste i hele veien. Veien gik her mellem husene Laangset-haagaan. de tre Langsetgaardene (dial. Laangset) nordre, midtre og søndre kalles henholdsvis: Norgar'n, Nistuggua og Søgar'n. Om disse gaarde gik veigen forbi Hols-haagaan, opover ei gutu mellem

Side 18

Laangset-øgarom, derpaa deler veien sig i to stier. Ein gaar sydover aaskammen forbi Høiensal og Galterudsveen til Aasmarkveigen. Den andre gaar opover bakken til Velt-lia, den har ogsaa været brugt med hjulredskap. Veigen ved Langsethaagaan var omtrent det værste stykke, meget brat og med overrissende vand var om vinteren meget slemt. Herfra gik den med en kortere bakke forbi Ollia-berget. Her boede i ei stugu Ollia Evensdatter Laangsethaagaan g.m. Isadon Hansen Skjellerudsven nord og anden gang med ein som heite Lars. Isadon va smé, og hadde smiua si ve ein bergepall ve Messenli-veigen. Herfra førte veigen forbi Knapiberg med Knapibergbakken. Saa kom Ankerfaldbakken. Naar man va komme hid ovenfra maatte ankeret falde. Her va den første store bakken. Her stødes ind paa Messenli-veigen. Herfra fører garsveiger til Røislustugga, Høstmælingen m.fl. Veigen har nu eit flatere teræng, forbi Askjellerud-saga. Her gik ein skrøpelig kjerrevei utover til Veltlia. Fraa Veltlia (Her er gutu ut i skogen) til Røislia og Gjølrlia. God kjøreveig. Ve Adskjellerudsaga va ei kjølle og her var sagbruk og kværnhaus. Den nederste saga i Aaretta paa Holen er ogsaa flyttet hid. Opper til Adskjellerud var adkomsten beint opover jore, med stiger til Ringsvea og Sollia. — Isodon havde en bror der var stevnevidne hos lensmanden. I kalde sig Hummer, og en bror der kaldte sig Blomskjold paa uof.befalsskole.

Side 19

Fraa sagen gik vintervei nordover om Steinbakken og indover om Vaarsætra, til Nordbygningssveigen, østover, over myrer aat Messensaga, aat Messenlia og Afskaakaalia, Kvanndalen Nordsæter. Ved

Kjølbakken var vintervei bortover mod Roterud o.s.v. meget brugt til kjøring fra slaatter og engjer. Ved Kjølbakken skilles den gl. og den nye vei. Den gamle stiger i høgden v. bygningen til Austad, gaar lige ved stuen til Tølløvrud. Ved denne gar er to gutuer fraa veiga aa ut i skogen. Disse krøttørrexler fører stier utover til Røslia Gjølria Mænkerud Skaalien. Men de er nu lite brugte. Ei gutu nedenfor og nordenfor Tamburstuen er aldeles borte. Veien fører op til Svendsrud, hvor den deler sig i to arme. Den ene gaar sydover til Ensrud, hvor den skjærer den nye veig, gaar til Roterudgarom med en grein mod Roterudsveen med stig utover skogen aat Menkerud Skaalien Jeiterud. Den anden grein gaar forbi Kroken aat Ulveneng (som stig) aat Brøttom. Fraa Roterud aat Roterudsven ei smal gutu. Alle gutuer har tendens at blive indsnevret mer og mer, og tilslut blir de aldeles umulige. Den andre arm fra Svendsrud gaar ret oover bakken, hvor den deler sig i to. Ei grein gaar sydover om Holtlia, Slaatten, gjennom flere engjer aat Skjellerudsveen og videre som sti i

Side 20

forskjellige retninger i Brøttom. Den andre greina gaar som krøttørrexle forbi Holtlia, Slaatten til Natrudstylen, hvor den gaar som sæterveig ned igjennom lia aat Messensaga og videre til sætrene Afskaakaalia og Messenlia. Ved Holtlia gaar ei gutu aat Norgarshaagaan, Ringen Sollia. Ei anna gutu længer i øst, gaar aat Kalmyra, hvortil til nød kan brukes kerre. –

Laangsetgutua vaa altsaa my brat aa slem og kjøre paa. Man maatte nok vera forsynt mæ hald-haka ved løskjøring mot bakka. Saavidt je veit saa fantes inte stikrenner paa den, hell inte vei-grøfter aa vatne fek sige som de vilde, aa dæ va ofte issvuld. Intet vedligehold verken vinter eller sommer. Den har nok været afdelt i stytjyer te haart bruk, og jeg har seet to stolper aat veigstytjyhaveren aa de va te Nistugguen Svendsrud aa Holtlien, men jeg kan inte hoxe naa vedligeholdelsesarbé paa den. At mærke sei er at alle gutuer som har gaaet ud fra Laangsetgutua er indsnævrede, saa mange af dem ikke er at kjende igjen, selv i min tid. Jeg kjender saaledes mange, hvor gjærderne ere indflyttede fra begge sider. Det har vel ingen gutu vært smalere en 10 alen, men mange har været meget bredere

Side 21

og da især fæ-gutuer, der har været saapas brede at bølinger kunde passere forbi hinanden med lethed, og somme op til 50 alen brede og mere f. eks. gutua fra Svendsrud og op til Natrudstylen. Og at mærke sig er at hvor en adkomstvei støder til elv eller bæk, var gjerne en landstrimmel afsat, (som var fælles eiendom). Trærne der skulde være til adkomst over, til bru eller klop eller en a to stokke, saasom mellem de gamle bruer over elven v. Messensaga, og ved de to gutumundinger v. Tølløvrud. (Efter sigende) Saa at de gamle fædre havde nok omtanke med sig.

Side 22

Fra Kongsveigen udgaar v. Kulsveen Aasmarkveigen. Oparbeidet i 67-68. Rodelagt. Gaar i sydlig retning ovenfor Galterud, hvor dengjør en stor sving østover, svinger saa ved Galterudsveen igjen sydover til Brøttom grændse, med veiforbindelse med Brøttoms veinnet.

Der siges at der var opstikket flere linjer. Der skulde være 2 linjer over Galterudsven-eiendommen. Der siges, at eieren der paa stedet var imod at veien gik over der. Jonas Galtrud var den som volte at veien fik saa svær sving der. Han vilde have den saa nær indpaa sig som muligt, og han var en mand som var med i Herredsstyre og havde flere kommunale hverv. Han fik sin vilje fram og saaledes blev veien saa krokete som den er. –

Fra denne vei gik ei gutu til Kongsveigen v. Sætereng. Skogstier oover aat Hols- husværom. V. Galterudsveen gik en sæterveig, gamal gaardsveig til Gjølrien, hvorfra førte flere gangstier i forskjellige retninger. Vinterveig over Mauru-myra indover moen til slaatengen i Øverbygda.

Den nuværende gaardsveig til Gjølria var anlagt af organist O. Børke. Veien gaar videre om Bolstad til Menkerud. Bolstad er kjøbt unda Traangerud, der før i tiden skal have heit "Trangrudbolstad", deraf navnet paa parcellen

Side 23

hvorfra ligeledes gik skogstier og vinterveier oover mod Adskjellerudsaga, Aasvea, Roterud. Fra Menkerud gik ei gutu. Kjørbar over Skaalien, hvorfra stiger og vinterveiger gik aat Roterudsveen, Gjeitrud (dial "Jeitru"). Ved Grændsen forbunder veien sig med Brøttoms veinnet. Vedligeholdsarbeidet paa denne vei var før paalagt Øverbygden og endel af Skogen, sommer og

vinter. Hvert matriculeret brug havde sit veistykke efter matriculskjylden. Det var manges gang ikke saa greit at komme frem til stedet naar det var ubrøit. Febr. 32, O. A. Ruud

Trondhjemsveigen. (Hovedveigen Kongsveigen)

Fra gaarden Sorgendal gik ei gutu, Sorgendalsgutua. Eineste gaardsveig til gaarden, ret opover fra porten v. gaardstunet forbi snedker Hofsgaard v. nedregade, forbi torvet til A. Thallaugs gaard med navnet "Thallaug-gutua", skjæres af Storgaden og fortsætter som "Thorstad-gutua" opover til husmandspladsene Torstenstuggua, Sorgendals-ringen, Aaveitsvea og Bergum, til havnegang utraster og hjemmeskogen aa Vaarsætra husm.pl. Ved gaarden efter elven var før i tiden et sagbruk og to kvennhus. Begge kvennhus var igang paa samme tid. Eit kallas det

Side 24

øvre og eit det nedre. Der var nok stor trafik dernede, da disse var igang. Der var ogsaa et fiskehus at have levende fisk i. Saa var det ei smiu aa ei trystu med tohus ataat. Det var de eineste hus opover dalen før jønnbana kom her. Fraa "Hammar" opover langs elven gik stiger aat "Stampesletta". (Borkestampe at stampe bork aat garveriet). Helvedesfossen, langs heile elva op til Skrefsrud, til endel udslaatter oppe v. "Kroken".

- Millom snedker Ambles gaard og Karl Johanessens gaard gik befærdet sommersti og stærk vinterveig, om Erlandstuggua (her boede Kristen ringer aa kjørkjetener) Suttestadletta, om Avls-gaarden opover om Suttestad-husværene, Vaarsætra. Herfra tog "Blekstigen" ind i skogen aat Messensaga. Denne stien var nok brugt riktig ofte af Andreas og Berthe Feier, naar de drog til byen med ei tong fiskebør eller ei tong moltkløv. Fraa Vaarsætra gik vinterveigen indover mark og myr til Messensaga. Stiger og vinterveier gik fra de befærdede veie, opover Bagliaasen om Sollia og Adskjellerudsaga baade aat Øverbygda og Skogen.

Side 25

Om denne Blekstigen gik ogsaa Afskaakaali-inger og Messendøler, men endel brugte ogsaa at gaa om en stig imilliom Kindsætra og Skjellerudsven og endel gik ogsaa fraa Messensaagen og opover den gl. sæterveig aa[t] Natrustyla og nedover mod Svendsrud at hente og omsætte varer som salt, sild, tørfisk, korn og andre fornødenheder, men det er saa naturligt at Blekstigen var mest brugt. –

Ei anna gutu kalles feiergutua. Den gik op ved Andreas Feier og Breidablik. Her boede Andreas og Berthe i eit lite røstværrelse og nedenunder boede den sidste bygdevægter Ole Stræte med kjærring og onger. Fra denne gutua gik ein stig (beinstig) som vi ofte gik som smaagutter om Sletta og endel Breisethusvær og kom igjen paa Laangset-veigen nedenfor Aarnæs-hus hvor Amund Thorsveen boede som husbondskar i Norgarn Laangset.

Feiergutua har efter al sandsynlighed førend byen var anlagt gaaet nedover til Hammar gaard og dermed Kjørkje-vangen. Hammar gaard har nok brugt den som adkomst til sine husmandspladse: Erlend-stuggua, Hammershoug, Hammarshaagaan, aat sine havnegange og til sine skoge m.v. Strøget ved Hammar gaard var vel ligesom centrum

Side 26

især før byen var anlagt. (Jeg hørte min bestefar fortælle om byens marked: "Det er ikke no værdt ved markedet nu mot i gl. dag. Nei da var der fremført varer paa Kjørkjevanga baade af kaun og erter aa da passa dom paa aa fek kjøbt saaarter). I fraa strøget ved kirken gik ei gutu som heite Vinterbrøita nedover mod Mjøsén og sundet og her var "Kaapaarberget" antagelig en forvanskning av "Kauparberget". Her styrede baade mænd og jægteskippere sine baader ind til land med handelsvarer som trængtes og tilbyttede sig andre varer som falbødes. Det var nok et handelsstevne, deraf navnet.

Ja vinterbrøita var rigtig en grusom brat vei. Dog var det eneste adkomst ned til Mjøsstrandén i gl. dage. Der var megen tung kjøring fra skib og ro- og seilbaade, men der maatte man op. Der var nok brugt haldhaka paa slæden manges gang og om sommeren var det at skole under hjulene. - -

Fra dampskibsbryggen gaar vei sydover til Dampsaga og videre vei om Sæthergaardene til Trangrud (Traangeru). Herfra gaar kjørevei ret opover bakken til Kongeveien.

Side 27

Veigen aat Suttestad (Susta) var før i tiden ei gutu som gik nedover ved stuggua has Ole "Nub", nordenfor den. Nu er gutua ved Nubstuggua væk og veigen aat Suttestad er omlagt. Ole Nub var nok klengenavn. Men han heite ialfald Ole. Den tid jeg "gik aa les for presta" var jeg og andre indom og kjøbte æbler af dem, for de havde en hage med mange træer i, men omsider hug Ole sine æbletræer ned og sparede kun et moreltræ. Folk sa at han gjorde det fordi han troede han snart skulde dø, men sagen var nok den at han ofte vart bestjaalen for æbler og derfor tog dem væk. Den tid avledes ikke æbler mangesteds i byen og ingen frugthandel fantes. Den omtalte gutu fortsatte paa den anden side af Kongeveigen opover forbi Avlsgaarden og op til Susta husværom lige til Vatningsveen og danet den gamle krøttørrexla og stig og vintervei til Vaarsætra. Herfra vintervei som meldt før og her begynder Blekstigen. Fra Vaarsætra var sommer og vintervei aat Adskjellerud og saga. Ved Bergsen Iøkke gik vintervei fra Laangsetguttua aat Susta samt sommersti lige ned aat Mjøsa. Ved Aaretta brua var kjørevei til Holen. Herfra kjørevei

Side 28

sydover til Holens husmandspladse samt en vei østover mod Holshagen og Høstmælingsgaardene. Søndenfor Aaretta gaar ei gutu med stig aat dampsgen. Ved søndre Hage gaar en vei nedover til dampsgen. Ved Sæther øvre nordre gaar ei gutu til Sæther nedre, ved Sætereng ei gutu aat Aasmarkveigen. Ved Bækken gutu paa to sider. Ved Roverud har den gamle kongevei endel bakker: Roverudbakken, Dallerudbakken, Hindklevsbakken som er den største. Ved Baardseng træder den gl. veig ind aat Brøttom. De nævnte deler af den gl. veig benyttes kun som gardsveig.

Side 30

Fæsjaa paa Jørstadmoen. Restaurationslocalerne og andre bygninger, tilhørende restaurationsholder Listad samt andre supelerende bemærkninger om stedet, som jeg har haft moro af at nedtegne.

Det var fæsjaa paa Jørstadmoen. Paa dette fremmødte mange folk med sine dyr, ogsaa for kjøb og salg. Der mødte naturligvis mange som egentlig ikke havde noget at gjøre med forretninger, kun skuelystne. Paa disse stevner var etableret øludsalg hos enkemadame Listad, samt paa pladsen Voldbakken. Paa sidstnævnte sted solgtes ikke en hel kasse men paa Listads restaurant solgtes adskilligt. Her var Hosmestad forstander. Mad. Listad aa Karin Hosmesta va født Brubakken. Mad. Listad var gift to gange. Første gang med Helgeby og anden gang med Listad fraa Fron. Hosmestad var fraa Hosmestad i Stange. Han var gift med Karen som var søster til Elisabet Listad. Han var bogbinder af profesion og boede i Velt-hammar i egen gaard med eiendomstomt og have i den gaard som handlende Marit Tande havde udsalg i mange aar.

Side 31

De havde en eneste datter, der blev gift med Amund Finsrud fra Holtlien nedre. Listad eiede den store hjørnegaard i Brænderigaden. Det var saa naturligt at der var arangeret politiopsyn paa disse stevner, og undertegnede er af dem som var med fraa først af, og lensmanden og fogden var chefer. Det var ikke stor betaling for en politiconstabel da. Det var 2 kr pr dag. Fremmøde kl 9 om morgenen og patruljere udover kvelden til han blev permitteret. Som synligt tegn paa værdigheden fik man af lensmanden eit messingskilt, hvorpaa stod Politi-opsyn. Det skulde hænges udenpaa brystet, saa at publicum kunde se det. Endvidere uddelte lensmanden ein blød lue af tøj med lærskygge paa. Disse luer vilde vi nok ikke bruge for de var stygge og brugte. Jeg antager at de havde været brugte som uniform af de vagtmænd som forrettede ved fængslet paa Lunde, naar der var arestanter som skulde bevogtes. Vi brugte vore civile hatter, uden mærke.

Som arestforvaringshus var leiet en kjelder eller bu paa pladsen Jehans-bakken, men den blev ikke brugt, verken det aar eller senere. Det var nok mange berusede, men de kom sig til rette, naar de havde sovet rusen ud,

Side 32

og saavidt jeg ved fandt ingen forbrydelser af særegen art sted paa disse stevner. Foged Salvesen var en gl godslig mand. Naar det mørknedes om aftenen maatte en af vagthavende følge ham omkring og da samtalede man om et og andet. Disse udstillinger var afholdt ca 15. September og da var været godt.

Jeg husker eit lidet optrin fra disse stevner. Den velbekjendte Thore Nedrekværn hadde kjøbt endel oxer af en mand. Han stod paa kjøken-trappen hos Listad og skulde betale disse. Medens han talte op sedlerne, kom den gamle bataljons-bøsse-mager Kristen Li, gjorde militær honnør paa hatten og spør: "Kanske je ska holle tekenboka di". Tore tog sine papirer i høire, og med den venstre haand la han til Kristen i ansigtet saa han stupte mod grusen med ansigtet, saa han fik skrammer og sa samtidigt: "Hold inte din næse fram der du inte har den altergang". Samtidig raabte han paa politiet. Vi satte hatten paa Kristen og fik ham undna. Han var naturligvis beruset.

Nedtegnet jan. 32. O. A. Ruud

Side 33

Jeg vil ikke da jeg er paa Jørstadmoen, forlade denne førend jeg nedtegner lidt om endel bebyggelse der for privat brug udenfor exerserpladsen. –

Jeg har før nævnt Listads kjøkkenbygning paa søndre Jørstads grund. Her havde Mad. Listad sin spiseforretning for officiererne ved Gudbrandsdalens bataljon, naar der var øvelsessamlinger i saa lang tid som jeg kan huske. Spisesalen kaldtes Messen, Officersmessen og her havde de sæde ogsaa udenfor spisetiden. Mad. havde 4 a 5 piger og kokke og gaardsgut saa det var ikke saa liden forretning. Øl & vinret. Paa vestre side af kjøkenbygningen med udstyr, var et mindre pent hus opsat. Begge huse var af reisværk med panel og én etage. De var indredede kun for sommerbrug. Paa østre side af kjøkenbygningen var opført et særskilt hus, som kaldtes Otte-kanten. Det lignede et skilderhus som en vagtpost har paa en fæstning at ty ind i mod uvær.. Det var en stolpe i midten. Bordpanel omkring, og indeni var faste bænke og faste borde. Fra dette hus, i lige linje mod depotet var en række

Side 34

buer med halvtækje. Soverum for tjeneste-pigerne. Øludskjæknings-bua med nedslagslem, og forøvrigt skur for ølkasser, madbu m.m. Fra disse buer solgtes øl under de militære øvelser. Alle disse hus stod paa Arne Jørstads grund. Om de staar der nu, ved jeg ikke.

Da staten kjøbte søndre Onsum gaard blev leirpladsen flyttet did, hvor mandskabsbarakker byggedes. Officersmesse og alle andre nødvendige bygninger. 2 Husmandspladse som kaldtes "Skule- mesterstuggua" blev da nedlagt. Mad. Listad flytted nok ogsaa efter og byggede skur for udsalg af øl, men omsider blev det slut med skjænkerettighederne.

Jeg maa sige nogle ord om Depotet.

Det var en noksaa stor ein etages bygning af reisværk og panel af bord, men uden skorsten, da det var beregnet kun til sommerbrug, det eiedes [for] af restauratør Listad og var rimeligvis opført af ham.

(Anm. Jeg har senere hørt fortælle at Thorkel Finsond drev restaurationsvirksomhed paa pladsen og da kan det være muligt at disse bygninger er overdraget til Listad. – Meddelt Petter Skrefsrud)

Side 35

Det brugtes altsaa som restaurationslocale af Listad og mange øl og vinflasker solgtes fra denne plads. Om det var brændevinsudskjæknings ved jeg intet.

Dengang var det flere hundrede mand som exerserede paa pladsen ligesom den især om søndagene havde stort indryk af den civile befolkning, for da var der dans om aftenen. Der var saaledes rig anledning for folk at blive af med sine surt erhvervede penge til forlystelser. Ungdommen især søgte da hid og det er sagt at enkelte dansede saa de blev svage paa sindet, men jeg vil ikke nævne noget navn. Nu er hele arrangementet kun en saga blot, og vi maa vel sige det var godt at blive kvit dansen og drikken paa dette sted. Men da det blev borte, følte det som et savn af datidens mennesker. Dette locale solgtes til staten og brugtes til depot fra den tid, jeg kan mindes. Paa dette depot har jeg sidet manganen dag med rustne geværer at rengøre under Bøsse-magerens og kvartermesterens ledelse. Kvartermester den gang var kapt. Døsen, søn af oberstløjtnant Døsen. Furer Holmen, som boede i Stefanstugun (Stefanstuggua va eit bruk inte saa langt fra Kasteru-borgen og hørte til præstegaarden), va under-

Side 36

kvartermester. Vi hadde ogsaa besøg af chefen for vaabenet, nemlig rustmesteren.

Det var inte om millitærvæsenet jeg vilde skrive, men om disse huse paa nordsiden af pladsen. Det som er paa den nye plads paa søndre Onsum grund er desuden noget nyt for mig. Medens jeg var deroppe blev der bag leiren paa Søgardsvolla gravet ein brønd aat den militære leir. Der blev gravet saa dybt som vandstanden i Gausdalselven og indrettet med bom hvori to bøtter. Naar den ene gik op, gik den andre ned. Før denne brønd graves, hentedes alt vand som brugtes fra elven, for teltleirens vedkommende ved vandkommando d.e. en fraa hvert teltlag under anførsel af et underbefal, og for kokkekjøkenet af kokkene med ~~under~~ overkokken som anfører. Det fragtedes i krukke-formede kobberkjedler med bærereme i. Det skal have staaet et andet telthus heroppe som brændte op. Hvor det har staaet, har jeg ikke faaet spurgt. Ei jinte paa Ronerud, Mathea, som var datteren der, kjøbte skraphaugen paa brandtomten, og hun solgte igjen metalet som var der, ligeledes jerndeale af geværer m.m. (Meddeler bøsse-maker C. Lie fra Fron). -

Side 37

Minder fra Smedstadmoens udstillingsplads

Jeg har moro af at nedtegne et og andet fra udstillingerne der. Det er lidet jeg har at berette om selve heste- og hoppeudstillingerne der, men et og andet vedrørende disse som, om de ikke kan have nutidens interesse, med tiden, kanske om et par hundrede aar, kunde være af mere interesse. Disse udstillings begyndelse er ikke af ældre dato end at folk husker det, men alt husker nu ikke folket heller. Ret som det er, er mange enkelte træk oplevet deroppe glemt.

Det var af autoriteterne bestemt at Stav hestemarked udstilling skulde flyttes fra Øier til Smestadmoen. Dette likte nok ikke Øier indvaanere, som rimeligt var og der var meget skriverier og diskusion derom i bladene. Øier mistede endel indtægter heraf og Velthammar fik mange fordele heraf. Til den første udstilling her var opført stalde og dommerhus med indhegninger om kjørebanelen, samt endel rækværk at binde de fremmødte salgsheste i, samt en stor restaurationsbygning af reiseværk med bordpanel. Eit tilstødende kokkekjøkken og vedskur. Alt paa nedre Smestads grund.

Side 38

Tillige var opført eit lidet tømret hus paa andre siden af Kongeveigen, forskaffet af M. Bjørstad. Det hadde 2 rum. Det ene var for varetægts-arestanter. Det andet var for politibetjeningen, og benyttedes som kontor. I dette rum var en brisk, eit lidet bord med træbuk, 1 stol og ei hylle. Arest-rummet hadde en firkantet glugge høit oppe paa veggen. Taget var oprindelig flistækket, men blev senere tækket med stein.

I førstningen udøvedes skjækningsretten af øl og vin af restauratør Eriksen af Velt-hammar, der boede i Listads gaard paa hjørnet af Brænderigaden, og hadde Brændevins, øl og vinudskjækning der. Prisen paa bayerøl fra bryggeriet var 19 øre pr. flaske og 19 kr pr kasse. Udsalgsprisen husker jeg ikke saa nøie, og da vil jeg intet sige. Der solgtes nok meget øl deroppe. Ligeledes solgtes middag, lunch og kaffe fra disse localer.

Fra Thore Nilsens lille stue solgtes madvarer og Kaffe saa meget, de vandt at skaffe. Tore fik seinere tilbygget eit skjul for Kaffe som kaldtes sjalong, som eit lidet bryggerhus. (Tore var opsynsmand over udst.huse og tjenestegjorde endel ved dommerhuset.

Side 39

Det første aar var ingen bebyggelse paa Hammerseng grund, men der solgtes endel Kaffe paa fri mark der. Der stod konen til Johannes Hæningrud, mor til konstabel Lund og solgte Kaffe for Hammerseng. Ingebaar Skaarsetrønningen m.fl. var med. Dette var første friluftskaffe her.

Senere byggedes ein stor restaurationsbygning paa Hammerseng med danselocale i anden etage, med eit kokekjøken fraskildt og egne fornødne huse. Disse byggedes af Snedkermester Christian Svendsrud paa Hage, som antagelig ogsaa har opført de huse paa Smestad grund.

Disse to restauranter blev da som concurenter med hinanden. Det hændte at Eriksen hadde leiet Hammerseng og Kaulum Smestad. Det var meget regnvær og der var da lagt planker fra pladsens indkjørsel bort til Hammerseng efter veigrøften

Side 40

ligesom der hertil var lagt primitiv vandledning. Her hadde Eriksen en mand at staa og sælge vatten til folk. Det var 5 øre pr bytte; men omsider blev sælgeren saa beruset, at salget blev indstillet.

(Anm. Ingebaar Skaarset-rønningen var født dersteds. Ugift. Paa hendes hjem findes en muret bagerovn som staar ude paa frimark. Hendes far turde ikke have bagerovn i stuen af frygt for ilden, og derfor muret han op denne. Den vises fra den nye vei opover paa nordre side af stien. O. A. Ruud)

Paa udsiden av Hammerseng var malet Stav med store flotte bogstaver af I. Børsum Velt-hammar, men Stav var det nu ikke aligevel, og blev det heller aldrig, men det var ei reklame som var en tilsnigelse.

Da de aarlige udstillinger var kommet i sving opførtes ein friluftscaffe paa Smestad syd for stallene. Denne leiedes af 2 brødre og der solgtes en mængde caffe i aarenes løb. I førstningen af udstillingerne fandtes megen salgshest paa den andre side af Kongeveien, i skogkanten, og hernede havde ogsaa taterne sit kvarter; men dette opptog mer og mer og i senere tid fandtes ingen salgshest paa denne side. Fra opkjørselen til pladsen, og opover søndenfor veien var gjerne mange "Buer", hvorfra solgtes forskjelligt. Desuden var flere borde med teltdug over opsat for markedet. Der solgtes tøier, færdige klæder, skotøi og alskens smaating. Ikke at forglemme luksusvarer som honningkake, sukkertøi o a d. der var ofte udstillet karjoler, giger og fjærkjærrer

Side 41

stutkjærrer og høivogne. Karjolerne var fra Nordseng, Hammar og Lingjerde, udstilt for salg og reklame. Disse karjoler kjørttes paa pladsen sammenbundne i en række. Mod natten pakkedes smaa-sagerne paa bordene sammen og fragtedes i hus. Ved disse borde og sager var ansat en vagtmand om natten. Ein kjendt aalværing Ole Henningsen gjorde tjeneste som vagtmand ved tøjboden i mange aar. Det var en gl. trofast tjener. Han var opvoxet i en liden hytte (forladt bosted) nederst i Ringsvejret. Han var bror til Ingebaar, gift med Ole Bakke paa Skogen.

Som handlende fremmødte med sine varer sadelmagere, gjørtlere, uhrmagere, boghandlere. Der fremmødte paa pladsen endel unyttige forretninger som carussel, skytebane endel taskenspillere og gjøglere. Ikke at forglemme taterne. De var tilstede hvert aar. Det var engang en tater som forlangte caffe i friluftscaffen. De vilde ikke servere han fordi andre folk blev sky, naar slige folk var inne. Tateren blev vred og slog i disken og var høirøstet. Det blev nu spetakel og to af os fik ordre om at fragte dem til Velt-hammar og fremstille dem for politifuldmægtigen der. Det var forresten to personer. De fik hver 10 er ti kroner i mulkt fordi

Side 42

de havde villet truet sig til cervis. de betalte mulkten contant. I hele taget var tateren ikke værre at omgaaes for politiet end andre folk. De havde respekt for loven. Vagtmændene fik anskaffet sig lue med snor om luva og da vart vi rigtig byensk.

Vagttjenesten omordnedes saa at nogle skulde patruljere om dagen og to om natten. Automobiler, sykler, motorcykler og hestekjøretøier trafikerede stærkt mellem pladsen og byen i udstillings og markedstiden. Naar det var tørt, var der frygtelig til styring. Vi stod sommetider bortover veien, oppe paa murene og skulde passe paa at ingen kjørtte for fort; men det var et faafængt arbeide efterat de havde faaet sig en taar over tørsten. Vi hadde iført os regnkapper at vi ikke skulde blive hvide af støv. Taxt og kjøre i bil mellem byen og pladsen var 15 øre. I førstningen skulde vagtmændene kjøre gratis, men saa blev dette misbrukt, og saa blev det slut. I jernbanebygningens tid var vagtvæsenet forstærket. Ellers fandt ikke jeg at de folk var værre end andre, og de forretningsfolk og markeds-søgen jeg kom i berøring med opførte sig paa fornuftig og pen maade.

Side 43

Der fandtes nok dem som hadde moro af at haane og trodse politiet, men det var helst folk i vaar egen bygd og grænd. Folket i det hele hadde den gang baade agtelse for sig selv og for andre.

En af dem som fra først af gjorde vagttjeneste var Ole Stræte. Fra den tid jeg mindes, boede han i ei lita stuggu ved Feiergutua i underste etage med sin hustru Berthe. Ole var vel borte paa arbeide, det var ein stærk og flink arbeidskar. Han var hele sommeren hos Simen A Traaseth og grov aaker i comp med Olaus Svendsrud som ogsaa var ein go kar. Denne Ole Stræte var bygdavægter eller Staaterkonge i bygden. (Anm. Staaterkonge rimeligvis af stodder). Rimeligvis den sidste. Han hadde i løn pr. aar 12 daler. Hvad var hans forretning? Det var at naar der var specielle folkesamlinger som markeder o.d.l. og det var kalt skulde han gjera sig turer efter de mest befærdede veiger som norden

og søndenfor byen, for aa sjaa ette om dæ va naan som kunne vera fulle aa liggi aa fryse i hæl. Han va som sagt mæ som vagtmann, aa han va svært ruvannes for han hadde ei vægterkappe, graa af farve mæ store opslag paa hals og armer og blanke knapper

Side 44

med norges løve paa. Kjærringa has, ho Berthe solgte mangen kop caffè aat skogværingar, øverbygdingar og brøtningar, som paa hjemreisen fra byen fora hestom sine i veigkanta hell nede paa Susta-jore og var inne aa kjøbte caffè. Ho hadde røgeri, og røgte skinker og pølser for folk.

O. S. brukte ofte det sprog: "Han skulle ha juling aille som lære se te aa arbé", men han arbeide nok paa rette maaten han. Var fornuftig økonomisk og forsørget sig selv, og har alle brugt de metoder som han brukte i sit liv, saa har vi inte haft saa mange paa fattigkassen, men han syntes nok at det kropslige arbeide var daarligt betalt mod andet arbeide.

(Anm. Jeg synes jeg ser for mig disse gl. hædersfolk medens jeg skriver. Nu er deres livsgjærning endt. Nu gaar de snart bort i glemselens nat.)

Febr.1932 O. A. Ruud

Jeg maa her nævne en anden staater-konge ellers bliver han borte fra mig. Jeg ved ikke hans navn, men han boede i Svendsrud nordre i Øverbygden. Jeg hørte mor fortælle at hans døtre som var hendes skolekammerater kaldtes for prindseser. Min mor var født 1832. Det skulde nok inte være naa klengenavn (opnavn) men et hædersnavn. Hans hverv skulde vera aa jaagaa væk tatere og fante-pak som la sei teil i sætrom

Side 45

og var budeiom til byrde og besværligheder paa mange slags maader. Je veit mor sa: at dom var saa glade naar staater-kongen kom aat sætrom, for da va dom trygge. Det var nok my flere av slike fanter før i tia enn naa. Rimelighed taler for at han kunde fungere som bygda-vægter næstfør Ole Stræte.

Tilbage til Smestadmoen.

Saavidt jeg ved hændte ingen ulykker i disse aar jeg gik der. Det var en morgen ved 8 tiden. Kokkene var kommet til Smestadjøkkenet og fyret op i omnene at det tog fyr i kjøkkentaget som var tækket med flis og aldeles tørt. Vagtmændene var der tilstede heldigvis og ilden slukkedes uden nogen nævneværdig skade. Martin Eriksen havde restauranten dengang og vi fik slik paaskjønnelse af ham, at han indbød os to til en fest som han gjerne afsluttede dagen med, opvartede med mad og drikke og fortalte morsomme oplevelser. Vagtmændene patruljerede om natten ofte bort til byens grændse, og man kunde da finde folk som laa efter veikanten eller udenfor veien. Slige maatte da tages vare paa. Det hændte at vi om natten maatte komme aat Skurv-stuggua, for der var vist ofte uenighed og turing og slagsmaal. Ja vi fik bud om det, men vi vilde ikke blande os indi private afærer og i private huse naar det kunde undgaaes, for vi havde ansvar, baade for hvad vi gjorde og for hvad vi ikke gjorde. Arestrummet var til enkelte tider ganske fuldt af fyllefanter, og det hændte at

Side 46

de begynte at slaaes, og da maatte endel fragtes til byen ogsaa om natten, vi maatte forskaffe hesteskyds for biler fandtes ikke dengang. Det hændte ogsaa at en rømte ud af varetægten. I den førromtalte glugge i væggen var indsat en jernstang. Han va saa go at han fekk bøia den aat sei og heist sei op og slap ut. De som havde nattelogi der fik gjerne en mulkt paa to a fire kroner. Den dikteredes af lensmanden.

Jeg har nok mange flere minder fra S.moen paa disse aar jeg var der, men nok derom!

Jeg fant det interessant der, kom i berørelse med mange folk og lærte mangen folkekarakter at kjende.

Jeg fungerede som dag eller natconstabel fra begyndelsen af udstillingerne til jeg syntes jeg blev for gl. ca 28 aar.

Side47

(Tom)

Side 48

Arbeidslivet

Arbeidslivet i hjemmene paa landsbygden for ca 70 aar siden var helt forskjelligt fra nu. Arbeidslysten og arbeidsglæden var tilstede i større mon og folk satte sin ære i aa kunne udføre et arbeide

ordentligt og redeligt. Denne fordømmelige politik var enda ikke indbragt i meneskenes sind. Der var saavist ingen som kastede stein paa folk som vilde arbeide. Den sosialistiske klassepolitik var enda ikke indført. I ethvert velordnet hus og hjem maatte alle familiens medlemmer deltage i arbeidet, og gjøre noget nyttigt og det var fra tidlig om morgenen til sent paa kveld. Dom passa godt paa tia, aa døm som inte gjorde dæ, han seila agterud og tabte i kampen for tilværelsen og for det daglige brød. Paa gardene var karaom med arbeide udendørs, med kjøring, laavarbe o.s.v. Paa større gaarde havde gjerne et par mand arbeide paa laaven, og et par mand med kjøring. De maate op kl 4 aa stelle hestom, aa laave-karraom va ofte paa laava aa brugte slita tæ føre-dugurd som kl. ½ 6 eller 6.

Side 49

Kjæringa aa førkjom hadde kjøken aa matstellet, budeie-stellet og havde mange gjøremaal som spinding, vævning, sying og reparation af klæder for sig og sine. Der va inte saa my maskiner i bruk enda, og der var ingen tid at foretage sig noget arbeide som hørte til luksus. Der var haandværkere som for omkring i gaardene fra sted til sted som snedkere og tømmermænd, smede, skræddere, skomakere. Husfaren konde ikke magte alt dette selv, men der var megen husflid i hjemmene. Saaledes stod husfaren ved stabben som bestandig var ved peisen (i smaa huse) og ved snedkerbænken. Kjæringa sat aa spann og lignende. Ongom sat aa les paa sine leser ved skinn fraa peisen eller et talglys eller en elendig liden lampe.

Dette va kvell-arbe om vinter'n i mørke stunne aa naar man om kvellen fik sin aftensmat vart maten signa ve bønn (som altid for maaltid) og man jikk aat sengs mæ glad og fornøiet hu. Paa større gaarde havde husbonden nok med at holde tilsyn med arbeidet og lede dette. Der var ofte flere husmænd og senere paa gaarden og ret som det var en haandværker i arbeide. En saadan kunde ha arbe paa stelle i flere viku, f. eks. skomagere. De havde inte stor løn dengang. De va 16 skilling for

Side 50

eit par begsømsko. 1 mark for kvinnestøvler, 3 mark for skaftstøvler og springstøvler, 1 mark dagen for reparation og atpaa maatte huder og skinn bereies paa stedet. Dæ va ingen betaling, for somme-tider var det ogsaa hembarka, dæ va berre naa'n som brukte garvet lær fra garveriom.

Daglønna for tjenerne va inte stor. Ein framstøing va aa faa for 20 daler aare + klær aa sko d.v. 3 par sko, 3 par hosoer, skjorter og vemorsklæning, men de va saa nøve at han skulle bekoste sjøl jønbeslag paa sine skohæle og mæler aat snøring. Dæ va bestemte kvilestunner aat dugursøkta aa meddas-økta ti drengjestugguom, men kvinnfolka hadde inga kvilestunn om dagen. Tjenerne hadde enkelte fridage om aaret saasom ved de sædvanlige markeder o. l. Budeierne hadde fridag før sætterreisen og etter hemkomsten. Nogen ferie fans ikke herover. Jeg veit inte lønna aat framførkjer aa da faa je intnaa sæa. Dog veit je at dæ vaa ei som hadde 20 øre pr. dag om sommeren som hjaalp i kjøkenet. Jeg hadde 40 a 50 øre pr. vinterdag i 4 a 25aars alderen. Kjøring fra fjelle. Stelle hestom.

Side 51

Om saamaar'n da je fæk 1 krone om dagen, syntes je at je tjente bra.

I 70 aarom fekk dom hogge ein famn graanve for 1 mark paa eigen kost, sauma ein unvest for 12 skilling, ei buxe for 12 skilling aa ein frak for 3 mark + kosten.

De gamle va eit nøisamt arbessomt folk der satte sin ære i at være sjølvhjaalpne aa mæ stor æresfølelse. De var saa rædd for betlerstaven i den tid at dæ va mange som hell lei nød aa savn heil dom snakka aat fattigforstanderen, og man havde ikke raad aat naagaa som kallas luxus, og bohavet ti husom va fordæmæste hemlaga aa solid.

Samrørsla

Den tid va inte saa my samrørelse mellom bygd, grendom aa garom. De mest regelmæssige samkvem va ve kjørkja

Side 52

om søn og helgedaagaom. I min ungdom jik folk aat kjørkja i flok aa følge. Dom samlas utanfor kjørkja paa vangen aa handhelsa paa enan, stiftede begjendtskaper aa samtala om vær aa vinn aa om døgnets strid.

Etter gudstjenesten samledes mandfolket gjenne utanfor kjørkjegardsporten (Kjörkjebakken). Her mødte lensmann fram aa les op forsjellige bekjendtgjørelser. Naar man kom hemat spurktes der: "Va dæ naagaa nyt ve kjørkja da? Va dæ lyst faar naan? Va dæ bedt for naan da?"

Folket samledes ogsaa ve aukioner, som der paa den tid va my taa. Mange folk reiste aat U.S.A. og saa sælde dom sine eigendeler. Etter auktionen va slut samledes jenne ongdommen tæ dans paa stedet eller i nærheden, aa dæ va vel ofte lidt aa læske strupen mæ ve slike leiligheter.

Ongdommen hadde ofte en liten dansemorro.

Side 53

Det kunne vera en ting som ei børsse, ei klukke, ein yderfrak, ei brøstnål, ei kraake o. l. som va ansat paa lotteri og naar trækningen skede va de støt dans, efterpaa forretningen. Paa slike morroer va som oftest eit glas pons etc.

Martensliv

Saa va de den aarlige markedstrafik i byen. Alle som kunde gaa skulde paa markedet. Dæ va eit broget billede i Storgaden. Fuldt af folk fra Gundersens port og nordover aat Borgen. Ein mængde folk gik og falbød bonker taa ostampa vemol, saaskinn[!], kalvskinn, ræv, røiskatskind osv.

Skindene solgtes for det meste paa Thorstad & Co. som hadde Kristian Rise staaende oppe i ei bu inne i garden og expederede. Man gik opover ei lang traap inn paa bua. Dæ va omtrent ei slig

Side 54

traap som den som førte op paa Listadsalen fra gaardspladsen. Opper denne førrommelde trappe har nok vandret mange hundreder af skind i tidens løb. Senere begynte kjøbm Borgen med skindhandel og han har nu i mange aar været den fornemste aftager i markederne og ellers.

De som va lauken i markederne især for ongdommen va naa dansesalene som fornøielsesafslutning. Men ellers forevistes bjønn som dansa, der var panorama, lirecasser med bevægelige figurer, i portrummene paa Søndre stuggua, spaakjærringer, visesangere osv. Der dansedes paa 5 steder i byen. I Storgaden søndenfra var det Hage-salen. Indehaver O. Hage. Det er vel den som senere blev til Samfundssalen. Saa va de den store Lista-salen. Finsandsalen, der hvor Mesna bruk har sit kontor. Saa va de Apesalen (Enkjesalen) (Ape-enkjesalen). Navnet etter afdøde A. P. Johannesen.

side 55

Det vart nok senere Jevanords hotel. Endelig va de Bratberg salen. Dial. Brappersalen paa Vingnes. Paa alle disse steder var der fuldt taa folk, og man vilde gjerne besøge alle dansesale. Folk strømmede uafsladelig ind og ud. Paa hvert sted spillede musikanter. De va baade fraa Jørstadmoen. Bjørnsrud & Odsæter musikken m. fl. Paa Lista-salen va musikken 5 a 6 mand. Jeg husker bogbinder E. Hosmestad og uhrmaker Stalberg. De andre husker jeg ikke. Der va bestemt en contingent for hver dans pr par og som skulle lægges paa speltalleken for alle dem som inte havde gjort acord. Og naade den som inte gjorde sin pligt. Det var antaget endel karer, som tog dem i kraven og halte dem mod tribunen. Disse karer kaldtes paa Faaberg dial: "Salsbikjer" eller markedsbikjer. dette va eit mindre agtværdigt og ubehageligt arbeide, men der fandtes nok saadanne, som lod sig bruge; for "Hvad gjør ikke svensken for en dram?" Det var ogsaa disse som maatte skyve folkemassen paa dansegulvet tilbage mod indgangen, for man

Side 56

maatte jo have en liden ring at snu sig rundt paa. Men saa var det dem som fandt sin moro i aa skjænke disse saa fulle saa de trilla om paa gulvet og vilde slaas, aa saa vart de utkasta.

Ved sia taa denne store sal va flere store localer, hvor folk sad og nød drikkevarer. I disse va gulvene overstrøet med sagflis og ovenpaa igjen belagt med tynde uhøvlede bord i gangene og rundt bordene. Der serveredes pons, øl og drammer. Særlig solgtes en mængde pons. Denne va laga færig paa forhand i store fustager og opvarmedes i store panner. Blev det slut med den bryggedes paanyt med kokanes vatn fraa L.hmr bryggeri. Her var kokanes vatn og i godtgj. herfor skulle bryggeriets personale have fri entre ved dansesal'n. Ponsen serveredes i kander eller mugger. Størelsen efter

forlangende. Disse var af blankt lermets[?] aa de ruva som gull. Dæ va 12 skillings, 1 marks, 2 marks og op aat ½ dalers mugger. Der serveredes ogsaa øl i "Seidler", og hver alder drak, de unge med de gamle.

Side 57

Det va ein blandet og ussel moro denna salstrafikken, og mange fek sine klær tilsøllede, knappene afrevne og gjennemtrengte taa ein forfærdeleg tobakk cigar og ponseluft.

I nederste etage va 2 diskerom for udskjækning og flere mindre localer. Blant dem som forestod ponskogningen husker jeg Mari Mælinga. Ho ga jenne aa smaakaa paa ponsen ti ei almindelig jønnause, ho hadde nok moro taa di, aa her va de nok aa ta taa. Om natta laag betjeningen paa fladseng paa gaalve ti eit rom som benyttedes i frimurernes samenkomster. Der blev nok aflagt mangen spareskilling her, bortkastet teil inga nytte, men folk kom da sammen her, og gutter aa jinter træfte hinanden ogsaa udenfor sin almindelige grænd.

Naa æ Listasal'n aa alle disse tilstillinger kun ein saga blot og om endte hundrede aar aldeles glemt og vi maa vel sige at det var vel.

Mars 1923 O. A. Ruud

Side 58

Bla aa tidsskrifter

Dæ va inte saa mange blade aa tidsskrifter den tia. Dæ va naa Almuevennen & Adressebladet redigeret af Jonson trykt i Xania. I 70aarem medfulgte desuden et extrablad med indhold om krigen.

I bladet va et billede ellers efterretninger. Der va gjerne flere som slo sei i hop om eit no., gjenne 6 a 7, aa naar hver ta disse les naa blæ ei heil viku, saa va de gamalt aa sliti før dæ kom aat di siste. Den som sist fek blæ gjømte det som ein helligdom, og om nogle aar kom dom i hop aa delte aarganga millom sei, aa da va dæ ein caffefest.

Eit anna bla heite Skilling-Magasin. Dæ va taa eit anna stoff hell det forrige og meget interessant mæ tegninger taa berømte mænd og stæder ude i den store verden.

Eit blad heite "Verdens gang" til dels eit politisk bla aa eit storbla.

Eit bla taa Kristoffer Brun, For frisinna kristendom, va taa aandsvækkende betydning.

Folketidende redigeret taa folkeføreren Søren Jaabæk

Side 59

fraa Lister fogderi. Eit politisk og sparetankevækkende tidsskrift.

Missionstidende

Mange tidsskrifter som Folkevennen Naturen o.s.v.

Oplandenes avis

Lillehammer Tilskuer. Eit lokalblad, avertissements og discussionsblad for Velt-hammar og omegn, trykt i bogtrykker Selmers gaard paa hjørne og atom de gamle apetikke. Trykt aa forlagt taa I. H. Selmer. Senere overdraget aat A. Bye sammesteds.

Vikingen. Eit vittighedsblad trykt antagelig i Xania.

Bøker va dæ smaat mæ i almindelighed. Der var nok endel bøker som hadde sin plas ti ei lita hjørnehylle v. bore, ofte mørkbrone taa røik aa støv helst religiøse taa Hans Nilsen Hauge, salmboka aa ein postil, aa bibel. Ja der fandtes her ogsaa skrækkelige bøger som "Meneskets hjertes speil" aa her laag Alnakka aa henslængt blade.

Side 60

Himmelbrev

Ti ei slik hylle fann je einstann eit himmelbrev. Dæ va naagaa lunne solgt som eit avladsbrev. Slike æ nok sjeldne naa. Jeg har 3 brudstykker taa eit sligt himmelaabenbaring og eit expl. ska væra i Rustad i søre Aal i glas aa ramme.

Gjestebo

Naar dom hadde lag d. e. brøllop heil gravøl (jespo heil gravel) vart dæ sendt ein bjore tæ aa bea aat lagje. Han jik omkring aa ba di som skulle beas. Ti slike lag va de kjøgemester aa reikjæring samt kjellersveinn. Disse bestillinger va æreshverv, my viktige personer aa hadde i lage ein viktig stilling.

Kjøgemesteren va lagetts ceremonimester aa haade aa arangere ve borsætningen. Dæ vaa ei heil kaanst aa greie rangen der. De fornemste og skyldfolket skulle sitta midtfor efter langborom og saa derefter aat baee enner de andre saavidt mulig etter rang og vyrdnad. Naar alle va komme til bors holdtes en stille bøn eller song "Vor disk og dug", saa kom reidkjærringa aa hennes medhjølperere mæ mat paa fat. Dæ va kraftig, go mat ti slike lag aa naagaa slikkeri fans inte. Dæ va hembraakaa omsbrø (kaku) aa lefse, kalvkjøtt aa smør ofte formaa aa

Side 61

utkrota ti 4kantform aa fiskeform. Dæ vaa ertersuppe aa kjøttssuppe, fisk særlig luta fisk aa fersk fisk. Dæ va romgraut ti pene spann mæ rusiner aa smør og opaa rigtig goe saker aa dæ va steik, kalv aa uksesteik, lefsa aa kakua var opdelt aa serveredes ti særegne fad som kallas "Brøbakker". Dessa grautspanna vart flyttede, ombytta saa omtrent alle skulle faa smaaka alle grauta, døm dømte saa om haakjen som va formest, aa alle fekk naa sin ros. Naar alle hadde forsynt sei ved bore aa det vart naanlunne stilt mæ kjæftamente, steg kjøgemesteren midt for bore mæ opfordring aa takke Gu for maten og alle kom fram fraa sine pladse aa takka husets folk aa særlig reikjærringa aa kokka for go mat.

Tæ drikke sto paa borom mjaalk ti mugger men fornemmelig øl ti kanner. Dæ va dreia Val-bjørk aa støt pent krota aa utstasa me figurer taa løve, hunn, øik. 4 S litter aasaa utskorne. Disse kanner æ naa aldeles ut af moten aa bruke aa fins kun hos samlere og paa gaarde med

Side 62

nogen slægtsfølelse. Dæ vaa støt maltøl aa dæ va godt aa dæ jik myy taa di ti eit lag, aa dæ va kjellersveinn (under kjøgemesteren) som hadde dæ hverv aa fylle atpaa kaanom øl aa ellers ti alt som trongs aa gaa kjøgemesteren til haande. Rei-kjærringa va den som hadde mæ bordækningen aa gjerra, sætta fram fat aa mat aa bea døm forsyne sei. Ette middan va de aa ta sei ein røik. Dæ va støt opkarva ti tobaksdaaser tæ forsyning. Kaffe serveredes, men chocolate ved jeg intet om.

Ud paa eftan bryggedes pons, aa man tog sei eit slag kort tæ tidsfordriv. Va dæ naan reikjærring hell kokke som va naa "gjæl paa", foranstalta døm einkun leik. Jeg husker ein dom kalla Stabbedansen. Hvori den bestod kan jeg ikke sæa, da je var altfor liten til aa sjønne dæ, aa je ha inte faat opspurgt enkelthederne ved den, men je ha hørt, den skulle væra interessant den tid. Dom som kom aat eit lag vart

Side 63

støt traktert mæ skjænk aa biteti. Dette besto gjenne taa fattigmandsbakkelse og avlet hell goraa. (Jeg husker inte set brukt flere slag paa ein gong). Den som vart skjenka skulle ligesom nødes at drikke drammen ut. Inte aa forglømme at alle som va mæ aat kjørkja skulle ha ein dram før reisen, aa ve meddasbore skulle dæ væra ein dram paa fisken.

Ve begravelser var ofte en tale ved baaren aa dæ va naa ret ofte at dæ va mæ ein skulemester som skulle syngeliket ut.

Ve jespør hadde brura ein krans om haare taa myrt. Dæ va vel eit gl. tegn. De va skik for at uvedkommende eller nysgjerrige folk, kvinder af alle aldre skulde møte fram i kjørkja aa sjaa paa brura vart vighd. Dæ kunde vel væra dom som gjik for aa lære naagaa

side 64

taa dessa ceremonier aassaa, men de fleste gjik nok for aa faa naa aa snakke om, for dæ va saa my om aa jerra at inte brura gjorde naa fel grep. Aa va dæ naan som snudde sei teil den galne sia, da dom skulle reise sei ve altere saa fekk folke naa aa snakke om. Der va naa ei spurning etter:"Snudde a sei rigtig da?" (Jeg ha hørt aa forstaaet det slig at dette i særlig grad gjalt bruden, men kan inte sea at ha hørt no desangaaende om brudgommen. O. A. Ruud).

I jespoer baade før aa ette vielsen skulle brurfolkene sidde side om side, stille paa ein benk aa inte lægge sig formy frami lagetts ceremonier m.h.t. Kokke og Reikjærring. Je va som smaagut med i et saadant lag. Brura sat mæ kransen paa sei, men vart pludselig iritabel af sei at ho reiv kransen taa haare aa kastan borti peisen. Kokka ho Kari Sættren rykte kransen aat sei

Side 65

aa sætte den atpaa a. "Nei aa jøssu nam e de du gjer". Paa mei gjorde dette eit pinligt indtryk, aa dæ va dæ fyrste slør, som for mei blev lyfta op over den kvindelige ynde. Var jespoom i juletider vart de saa fuldt af julebukker, at døran maatte stænges.

Minner fraa skuln.

Almueskolen fra 67aarene va ein skrøpelig indretning. Vi sat der aa fraus aa svalt af mangel paa almindelig næring. Jeg begyndte paa skole i Svendsrud søndre. Omgangsskolen va afskaffa men eget skulehus fans inte her. Vi sat ti eit rom, langagtigt, ingen maarraasol, ingen middagssol. Ein stor ovn stod der, taa de tjukkeste som fans og opaa den va ein klubberstein stuppul aa ogapaa den var ein kasserol hell tine taa jønnblekk aa saa røira ind i peismur'n. De va altsaa længe før denna tjukke 4kanta mælmkassa vart opvarma, aa da va den ofte for mye varm aa kaammaa ner. Dæ va ofte raa ve aa fyre mæ aa dæ va ein slem ting. Dom som sat længst bortte i rommæ hadde dæ nok inte

Side 66

gaat. Pultom sto ti 2 raer. Plass tæ 6 stkr. Naar vi hadde skrivning maatte der udflyttes. Skulemestern den tid Bernt Amundsen Ovre (Ovren) sat som oftest paa ein stol ve om'n aa la beina sine op paa pulten mæ ei pipe ti kjæfta aa les paa blaer, i de timer vi hadde læsning, skrivning og regning. Ve læsning va ansat en hjælper, ofte ogsaa ein hjælper aat di som lærde stavning. Dæ va lærdom aa kunnskaper aa faa for ein videbegjærlig ungdom. Vi les nok aa ramsa op detta som sto ti Jensens læsebok, men vi skjønna naturligvis intnaa taa di. Hvorledes kunne vi dæ naar ingen lærte os dæ? Aa de utbytte vi hadde ve denna læsningen va de faa billeder som barnejernen kunne danne sei aa de va saaledes ofte baade felagtig aa intetsigende.

(Anm. Je for min del syntes dæ vaa eit ljosglimt engang præsten Helge Vold kom paa skulen. Han lod ei jinte læsa op dæ stemningsfulle Digt "Den lille Lotte tænkte paa alt og ingenting". Etterpaa forklarede han de skjønne billeder som va lagt i digtet aa dæ va fyste gongen je fæk eit lite indbrek i den rikdom taa romantik aa poesi de kan finnes ti eit digt).

Side 67

Vi fek ingen defination taa di vi les om, men vi ramsa naa op saa mange ganger læseboka saa vi læra den utenat. Læreren mangla aandens begeistring, den ild aa glød som skulle ligge ti ein skulemeister-sjæl. Vi lærte vel endel skrivning aa lidt regning. De va naa det som benævnedes "De 4 speisies". Men i sin almindelighed maa jeg vel sæa at vi lærde ingenting, og det fik sagtens høre senere i livet. Aa dæ va sant. Vi lærte ingen gramatik. Vel va dæ enkelte stunder vi hørte om "Verbum aa Futurum" o.l. men om dæ va ein stein hell eit dyr, hadde vi intnaa begrep om. Inga "Norgeshistorie" eller Verdenhistorie

Side 68

uten dæ som sto i læseboka. Inga helslære, inga natturlære, inga kjørkjehistorie, inga literaturhistorie, ikke naagaa somhelst som høre tæ fysik, geometri, landmaaling. Haa va dæ vi saa lærde paa skula? Jau vi lærde aa pugge, pugge aa atter pugge. Heme maatte vi pugge vore lekser ti "Katjesmea, Bibelhæstoria" aa Pontopidan "forklaringa". Paa skulen maatte vi saa ramse op disse puggedede lexe; men ofte maatte skulmester'n "sætta døm paa". Kunne man ramse op etter bogstaven, va dæ bra, kunde man inte, va dæ paatale, gjensitting aa lexa opat. Naar eit barn skulle forhøres spurgtes: "Kann du lekxa di idag" "Nei je kann a inte væl" (Mæ auga fæsta ne paa pulten).

Hele greia va som eit maskineri. Onga lærte sei inte te aa tænkje, aa deres svar kom saaledes

Side 69

som ut fraa ei maskin. Satan aa Helvete¹ vart maala paa væggen aat os, men vi lærde inte den konst aa maale op eit aakermaal hell ein slaatmæling.

De va iheiletaget ingen ting for dæ praktiske liv aa virke, vi lærde. De va ein daarleg utrustning fra skolens tid saa langt som vi nu er i den tid, som kaldes opplysningens tidsalder aa altfor mange hjem hadde heller ikke engang saamegen skolekundskaper aa gi sine barn, for de hadde ingen skolekundskap sjølve saa de va naa undskjylte.

¹ Anm. Hvad dette var for naagaa hel hvorhenne de va fek vi aller høre om ti skula. Men jeg hørte senere at dæ va unner jorda. Ja unner pankakua

Klædna

Folket i sin almindelighed hadde et aabent øie for naturens vink med hensyn til beklædningen. De klædte sig mer etter behovet, og klæderne va for det meste taa hemvove tøy aa dette igjen taa hemavla stof. Det almindeligste tøy vaa hemvove vemol som va helulds væv eller ogsaa halvulds. De va goe varme aa stærke aa slite. Dæ va buxe vest aa frak taa samme stof, enkelte hadde ogsaa skindtrækte buxer. Utaapaa frakker, vaa som stasfrak taa vemol, men tæ bruk ve kjøring støt taa skind (svart sauskind). Beksaumsko aa snøsaakker. Skoom vaa indlagt mæ bjørkenæver millom sulom og i hæla, dom gjorde skoa varmere aa lettere. Inte aa forglemme strigskjortta taa lin aa bomuldsskjortte, den rakk aat kneom aa vaa saalesna varm. Hugguklædning va taa skinn aa taa ty. Ofte va den bunne, rau topluve. Dæ vaa ei ti dæ va moten aa gaa mæ graa vadmelsklær aa "rauluve" aa tresko.

Side 71

Dom va kalla "Maalstræverer". Dæ va mange som lo aat di at "fine" folk skulle klæ sei me saa hemlaga varer, de hadde nok den meinining dengongen aa at det som kom fra utlanne va saa mye gjillere. Dæ va nok ein stor tanke lagt ti detta fra maalmændenes side rigti ein god national tanke, aa dæ som disse foregangsmænd for norsk nationalitet aa norsk reisning etter danevældet udførte har baaret sine gode frugter. (Jeg mindes i denne forbindelse Skard, Brun, Th. Lunde, E. Homb Susta). Enkelte gamle folk brugte ogsaa hatter af floshatform. De va inte taa silkje men taa ull, svarte eller graa. Je veit saalessen at O. E. Tølløvru bar en saadan tæ haardas, ligesaa gamle Kristen Roterud nordre, Kristen Slaatten, aa naarstan paa loftom laag de at slike hatter, men naa er det vel ingen igjen. (Dæ va nok en slig i Galterusven, men den ga je bort aat Johan Hestmyrbakken at han skulle ha paa sei naar han gik aat jintom).

Side 72

Slig kann dæ gaa mæ gamle ting naar folk inte ha faat auga op for dæ sprog disse ting tala.

Kosten

Dæ daglige brø va for det mæste taa di som va avla paa garom. Kosten va kraftig aa dæ bevises af at bønderne og de som var mæ ti produktionen vaa velfødde aa saag godt ut aa var kraftige aa sunde, vist saa pass som de som levede i overdaadighed aa inte foretog sei naagaa kropsligt arbe. Ja dæ æ naak viselig indrettet fraa naturens haand at dæ paa mange maater følger velsignelse med det kropslige arbeide i jordbrukets tjeneste. Dæ brugtes my mjaalk aa produkter taa mjaalken som smør aa flere slags oster. Kjøtt aa flesk paaa stabure. Ja da va de mat paa staburom. Der va flatbrø lagt ti "Støer" som raak

Side 73

fraa gaalve aa opaat himlinga, aa paa større brug flere slike aa kjøt aa flesk hek paa teiner hell ti viuspenninger fulldt op ti eit velordna hus. Poteter brugtes paa mange maater ti husholdningen ve flatbrøbakning, vaffelsteikning, brændevinsbrænding aa mye. Om maaraan va de jenne smør aa ost mæ flatbrø hel ovnsbrø "Kaku"²

Side 74

mæ ølost hell caffe attaat, hell opkøgt mjolk aa graut fraa foregaaende kvell, aa da va dæ ofte flæsk aa ertter brø etterpaa. Tæ duggurds va dæ jenne køgt taa mjaalken, pankkaku aa kjotstell hell spitjisill. Tæ meddag va kjøtsuppe, bær. møsmørsuppe, kjøt aa flæsk. Eftasvæl va brøskive, mjolk hell caffe.

² Denna kakua va steikt ti malmomner, hell ti mura teglsteinsomner hell i somme tilfælle ti peisa millom tu steikjetakker. Disse laag den ene ogapaa di andre aa den øvste laag paa smaa stetter som sto paa den underste. Kakua steiktes millom disse takker. Der fyredes baade over og unner takkerne, mest over. De va inte ufarligt for ilden aa ein mann maatte staa mæ hannsprøita færig om naagaa hænte med varma.

Kveldsvors. Graut aa mjaalk hell sill aa poteter. Flatbrøe vaa baakaa kaun døm kalla brø mell. Dæ va ein sort imillom saakaunn aa letkaunn. Dæ va nok dom som brugte finmesk ve baakaaing. (Dæ va naa mesk som laag millom bottna aa raastom ti bryggekarer, aa solgtes fraa bryggeriom.

21de Marts 1932 O. A. Ruud

Side 75

Je veit aassaa at de va mole karvstrat[strant?] aa halm tæ folkeføe. Dæ va inte saa greit mange sta'n, aa dæ va inte aa gaa åt fattigvæsenet aa faa alt som de pekte etter. Maden var en hellig ting, aa ernæringsspørgs[maalet] viedes særskildt opmærksomhed. Derfor maatte ogsaa maten aa produktterne værnes aa agtes saa de inte vart skjemt hell antastet af onde magter eller væsener, baade synlige og usynlige, menesker som vilde gjera naa vont ve avunn³ aa hat, misundelse, hell vætter⁴ aa trolde som va ætte meneskeskapningen for aa gerra skae paa mange maater.

Side 76

All maten va signa ve bønn. Derved va den beskytta mot vonne magter aa indvigd tæ de goe magter. Ligesaa alt de arbei hvorved maden tilveiebragtes. Saaledes indviede saamann sit fyste kast mæ "Jesu namn". Ve inhøstningen, ve træskningen og ve alle begyndelses og slutningsarbeider va signing. Særlig gjalt dette de bøler, kar aa kopper som mjølet opbevaredes i. Det va mæ korstegnet. Ja bestandig korstegn paa mjølet naar dæ va helt i romme sit. Tegnet paa stabbursdøra mæ "kjruru". Eit stykke staa maatte staa over døra i stabburet. Helst va dæ ein kniv.

De samme beskyttelsesmidler var brugt i fjøset aa ve all slags budraat aa aat redskaper aa kopper aa kar hertil tilhørende. Tjyrukors over fjøs aa laavdøra samt staa over døra og over haar baas aa bing.

Side 77

Naar ein kalv fødtes, tok budeia ein fladbrødleiv aa smorde paa eit smørkors paa dette, braut dæ istykky aa hadde ti ei bytte aa ga kua ligesom den ogsaa fek ein dram af Kubrændevin "Kustært". Man maatte passe sei at ingen kvinne mæ Valketonge⁵ fæk sjaa kalven aa kom te aa rose den, for da kom dæ naagaa fanteri over den aa den vart sjuk aa sturta om man inte fik raa herfor. Men saa va dæ nok signekjærringer som kunne mane aa drive bort dette onde som hadde gaat over kalven, saa dæ va inte vont for dokterer den tida hell.

Side 78

Alt som brugtes ve tilberedelsen taa mat aa drikke va signa. Smørkjinna aa tyl'n, ystkaulla, alle mjolkekauller va krossa. Ja ein saa simpel ting som ein sopelimme va signa. Man gjorde tri skora paa den naar den va færdig. Jeg spurgte engong haa dæ skulle bety. Dæ vart svara at "dæ va ei gjæl". Je ha tænkt over dæ sæa aa æ komme tæ den slutning, at det muligens skulle symbolisere treenigheta, hell ha vore en levning hentet fraa østerland, at tallet tre æ eit helligt tal.

Dæ va naagaa fanteri ve krøtøra som kallas at døm va Gannskotne. Dæ va skote hell galdra gann paa døm; Men om dæ va gjort taa fantfolk, vonsinna aa ilske mennesjer hell taa usynlege magter, tusser,

Side 79

hell taa naa anna trøilskap veit je inte.⁶

Dæ va medens je va en ongdome, det va ei ku som va gannskote i Holtlien nedre hos Kjærringa has Arne Holtlien, ho Kristine født paa gaarden Skjellerud. Bølingen hamna i Baglien aa je hørte hun sa de: "Ho e nok gannskoten denna kua, dæ æ naa sikkert dæ". Da fortalte ho at kua hadde eit høl ti svanga i skindet som etter ei kule. Men naa børskule fans inte, men innafor skindet skulde dæ væra ei kule taa optugga haar. Krøtøra skulde naa lide under sligt, aa inte vart det godt at hell før en ei klog kone fek signe det væk at. Haasen de gjek videre me denna kua i Holtlia veit je intnaa, for den tia hadde je intnaa greie paa naa sligt aa de betragtedes ogsaa efter min

³ Avunn af Avind. Deraf Avundsjuke. Medisiner derimod va "Avundsjukepulver" som va eit universalmiddel aa va aa faa kjøft paa apetikke

⁴ Underjodiske væsener som kun va synlige for di som va "synske" (synle)

⁵ Valketonge kjæm vel taa di, at døm mæ sin tonge fæk pjaana naa vont paa dyret. Jeg har inte hørt naan formular verken for pjaaninga taa dæ vonne hel ve helbredelsen.

⁶ Ein og annen kunde vel have mer greie paa dette, som paa mangt anna som je ha notert?

opfatning som naagga selvfølgelig.

Fanter og trollskap kunne aasaa gjerra ugagn paa livlause ting. Dæ va naaga som kallas at "børssa va skjæmt". Dæ æ utlagt at børssa drep inte. Om dom raakte dyre hell fugeln saa gjordde dæ ingen ting naar børssa va skjemt. Dæ va kanskje flere ting som kunne gjerra børssa i orden at? Men jeg har ialfald inte hørt om mer hell ein framgangsmaate aa je maa sæa, at den va noksaa radikal. Man skulle lægge børssa paa marka aa piske ein hoggorm ind i børsløpet saa sætta ti ei tap saa han inte ronn utat. Man skulle saa skjøte ormen ut ur børssen at.

Je va eingong paa rupeskytter i følge med serg. A. Holm. Vi skulle paa Lauvaasen, saa da vi kom inn Sjørdalslia traf vi paa ein aarhaanaa som budra ti ein top. Han

stillra sei fram aa skulle ta den aa mæ dæ saammaa dæ small saa va dæ naa som rofte: "Raaktæ du". Han tek naa ingen fugl aa saa sa je dæ, naa æ je sikker om at børssa di vart skjemt, for je hadde hørt at dæ va sligt dæ jikk for sei, men je trudde inte dæ je sa. Han fekk naa inte skudt naa paa tura, men dæ va ful andre aarsaker. Je har hørt flere fortælle om skjemte børsser aa kanskje en og anden kunne utgreie denne ting paa ein mer anskuelig maate?

Skikke. Helsemaater.

Kom ein paa besøk, ein nabo hell ein an' helsa han gjenne mæ "Gomour'n aa Gus fry" (Guds fred). Der blev da svaret: "Gusyn-dei" (Gud signe dei). Var inte dette ein pen skik, som karakteriserer tidsaanden? Der sættes saa ein stol fram

aat den fremmene, aa skulle han ha traktering va dæ enten ein dram mæ biteti hell caffe o.s.v. I mine ongdomsdage hadde dom gjenne ei flaske brænvinn hell cognac hell bittert o.d.l. Biteti va støt i min omgangskreds eit avlet aa eit bakkels heil andre hembraaka kaker. Den som vart skjænka maatte aller tømme sit glas mæ ein gong, men han satte dæ fraa sei paa brætte igjen aa maatte anmodes om aa "ta uttur". Tømte han dæ mæ ein gong, va dæ tegn paa slugvorenheit aa inte vel opdragen. Der trakteredes ogsaa med ein spelkom mjolk opkogt hell "ølost". Gjæsten takka saa "Takk aa ære" for det nydte, aa dæ svaras "Gu-syn-dei". Ve afreisen takkas saa for vist opmærksomheit, mæ Takk aa ære aa farvel, hvorpaa dæ svaras "Gu syn dei".

Juleskikke.

Dæ va ein særeigen mystisk atmosfære som rugede over helgedaagaom aa særskilt over julehelgen før. Je har hog tæ aa notere endel som je har iagttat fraa mit hem. Aa kunne noen samle saadanne, men mange smaa udsagn fraa bygdum aa de mange hem saa vart dæ eit stort capittel.

Dæ va naan saan skik i mit hem at dæ siste man gjorde ute va aa sætta op fuglbanne aa ner høgtia va inringt trakteredes mæ ein dram, aa sea caffe saa va dæ aa synge julsalmer. Tæ kvelsmat va jenne ribbensteik aa risengryn, aa etter kvelsmaten skulle intnaa tas væk taa kvelsmatbore. Endvidere skulle paa bordet staa 3 kakuer paa enan' rimeligvis som symbolik paa treenigheden. Ølkanna inte aa forglømme.

Den skulle vera full aa ettersom je forsto dæ, skulle dette vera tæ afbenyttelse for endel usynlige aa mot menneskene venligsinnede væsener, som va runt om vor tilværelse, og hvem det gjalt om aa ha te venner. Baade goe aa vonne magter var paafærde i slige høitider, men saa hadde ogsaa folk midler ihænde tæ aa annamme dæ goe aa verje sei mot de vonne magter

Værn mod usynlige magter

Ette julekveld va nok 13kveld vard aa lægge mærke teil. Da va rigti my fanteri ute aa inne aa omkring os alle stann, men ve mangeslags konster greiede dom sei utur, aa ifraa omoleheiten.

Man maatte saaledes være varsom naar man slog ut kokanes vatn ve aa sea " Akte dekk, dekk som unner bu". Særlig maatte man være forsiktig, hvor der var spædbarn i huset. Ingen maatte laa fremene gaa bortover aat vaugge hell ongen etter solens nedgang, eller etter

mørkets frembrud fører han førte sin haand over ilden og med "Jesu navn".

Vaskevand som stod i forbindelse mæ ongen hel dens klæer maatte ikke skoffes ud efter denne tid. Sjølve ongen va beskytta mot fanteri paa mange maater. Dæ va naa ei naal taa sølv i lua, aa ligesaa i bringa. Det skulle helst vera arvsølv aa formæst jo ældre dæ vore i slægten. Ti reiverlista som va eit mange tommer breit taa uld bynne bann, som tullede om den vesle fraa taa til top va insyet ein sølvmynt.

Aaja dæ va sikkert mange flere konster ved den lilles vugge men je hogge inte flere.

Pinsekvellen

va nok før i tia brugt tæ utflugter aa moro for ondommen. Je veit inte haa dæ kom sei taa, men da va dæ at ondommen samlas paa bestemte steder,

Side 86

brænte baal hell tjyrtynne aa ved dessa baal foranstaltetes forskjellig slags friluftisleiker, der va ogsaa dans efter eit bæljespells toner, og vell at mærke der var jenne megen skytning. Ein framstøing som hadde ei børsse tog naa den med og skaut en og annen smell, og somme hadde aassaa primitive canoner hjemme, aa disse maatte tages med aa bruges saa dæ small. Je veit inte hvorfor denne smelling brugtes, men de hadde vel sin oprinnelige betydning aa va nok ein gammel skik. Mange bar naa mæ sei børssa for aa vise at dom va naa te karar. – Naar blussene var udslukne om kvellen drog ondommen jenne ind i ei stuggu aa der fortsattes mæ dans aa moro. Der var ofte nogen som hadde mæ sei naagaa stærkt, aa der var aasaa ofte uvenskap aa slaasting aa høre fraa slike stevner. Nu er disse skikke om pinsekvellen borte heldigvis heromkring, aa de forsvinde mer og mer overalt.

Mai 1932. O. A. Ruud

Side 87

Nattlauperi

De ha vore naagaa som kallas for "natteløberi". Gutterne i flokkevis besøgte jintom om kvellene aa om natta. Dæ va naa som jennast om lørdagskvellene. Denna oskik som er skrivi saa my om i bøker æ naa vorte borte. Aarsagen hertil er vel mange, men ogsaa den at gutter aa jinter har saa mange anledninger til aa træffes aa taales ved end før. Dette natteløberi har været til megen forargelse og ved dette er stiftet meget ont gjennom tiden. Det er mig fortalt at naar en flok kom til en gaard og de blev oprust, blev ofte udført raaskap aa hærværk. Saaledes ha dæ hændt at forsmaaede friere har stukket sin tollekniv ind i en vævbonke, ti ein kalv paa fjøse aa kasta den ne ti stokbryn o.l.

Min bestefar fortalte mei om Messenlidigteren "at han gik inte ette jentom om natta han, for han va ein gudele mann han, men han løp mæ flokka ligesom de andre, men han satte sei paa dørstokken aa saang viser og songe heile

Side 88

natta aat di som hørte paa". (Dette va altsaa omkring aar 1700).

Langfredagstraa

Det va no brugeligt i mine ungdomsdage at tinge paa langfredagstraa aas jintom. Je kjinne inte teil haa den skikken skulle bety, men dæ va naa ein sjuk. Ve langfredagsleite skulle den saa hentes af gutten, aa da hadde han jo æren aat jintom. Traaden bestod taa lingaan hell ulgaan. Va den taa ull, va den i flere farger, aa den va fletta som ei anna jinteflette aa pent utstyra. Det hændte nok at jintom for med skøi eller moro saaledes aa va borti fjøse aa fletta ei flette taa storuksa, men dæ va naa aligevel moro. Den skikken er nu aldeles borte savidt je veit om.

Side 89

Julbok

I julen va dæ brugelig aa gaa julbok. D.e. man hadde ei maske for andlete, saa og ukjendte klæder paa sei. Man stelte sei teil saa man vart ukjendelig. Gutten laante sig jintklær aa jintom klædte sei ti karfolk klær. Dette va naa gjort for morskap aa man fæk anledning te aa titte inn paa fremmede steder. Der trakteredes ofte med skjænk aa[t] julebokka, aa de som fulgtes ad hadde ofte moro. Det gjalt for en julbok aa forandre sin stemme, saa den i talen vart ukjendelig. Julbokken var forsynt mæ

stav aa dæ trængte han nok, for de var ofte udsat for at eit naragtigt menneske vilde rive klæderne costumet af ein. Je ha sjøl gaat julbok aa taler saaledes taa erfaring. Dæ va 4 stykker taa os som gik bort i Roterudbygda, aa je hadde faaet laant en stak paa mei. Vi kom paa flere steder

Side 90

aa hadde my moro. Endelig kom vi aat eit stelle som nok va ei kvinneforening samla aa drak caffe, men der va ei som ville bruke sin næste aa bite ti, for ho skulle unnersøke om je hadde bukse unner kjola, men da fek ho eit rap taa ein stav saa ho vart lei di.

Denne skik er saavidt mig bekjendt i stærk aftagende og omtrent bortte.

(Dæ fulgte ikke saa megen forargelse aa stygt mæ denne skik, men dæ va vel ein oskik aligevel).

O. A. Ruud

Side 91

Brændtorvfabrikation

Omkring 70 aarene vart brændtorvmyrselskap stiftet for Øverbygda. Tilvirkningen va henlagt paa Langmyra ve Messenelva. Torvælningsmaskina vart drivi taa vasskraft. Dæ va i Messenelva opsat eit maskinhus aat turpin (hell vaskall) je e inte sikker paa dæ. Herfra førtes ei lang, tjuk taugtrosse som va lagt paa stolper med hjul. Denna trossa va flere hundrede alen lang og gik rundt (altsaa dobbelt) aat torvælningsmaskinen som va ein hestevandring af store dimensioner aa der var utvexling aat der som torvmasa vart ælta aa pressa ut jonnom eit røir. Ein stod ved æltningsmaskina aa passa den. Ein an mann va ve ei talje. Han maaka myr bort paa talja aa histe det paa skinner bort aat æltningsmaskinen, hvorfra massa kom ud som eit

Side 92

teglsteinsrør. Her sto eit menneske aa to imot torva mæ ei fjæl mæ 4 haker paa saam delte aav torve i passenes længder aa satte dem paa trilbaara, saa va dæ en hell to mand som trilla væk aa satte utover myra tæ kørkings [tørkings?]. Dæ va trilla paa planker. Eit langt stykjy fra maskinen va opsæt eit meget stort hus taa binningsværk, der skulle torva opbevares naa den vart tør. Ve torvtake va ei opmudrings indretning, eit slags pompe som skulle pompe vatne ut etter behov. Det var ein Jacobsleder. Eit sags [slags?] hjortgarnsreim hvortil va fæsta skovler. Denne reim gikk rundt ved aa dreie paa ein handsveiv, men det va eit tongt arbe aa bruke den.

Den lange taugtrossa dirigerede sig sjøl saa at naar den vart for slak, dyppa den sig i elva aa vart fugta aa saaledes virkede den fast.

Side 93

Paa andre sia aat myra va opsæt hytter aa koke mat ti aa te aa spise i aa overnatte ti, saa det heile va eit stort og kostbart aparat. Dæ va rigtig my pligtsarbe der og ellers drev man for laante penger.

Je hokse at den som va maskinmester va Isadon Laangethaagaa. Født Skjellerudsven nordre, gift m. Ollia ~~Kristen~~ Evensen Laangethaagaa. Han va bror til Johannes Hansen Blomskjold og aat Olaus Hansen (Hammer). Anders Holtlien va den som brugte tralla, aa kjæringa has, ho Ingebaar tog torva fra æltningsmaskinen. Saa va dæ 2 som trilla torva, Iver aa Marie Røislistuggua. Trafikken va naa basert paa salg aat by'n, men dæ va ingen som vilde bruke den. Den kunde inte concurere mæ ve, aa saa va dæ formye søl mæ den, saa ingen vilde bruke den ti fine hus. Kjøpmann Petter Flugsru kjøpte vel noget, men det forslog ingenting.

Side 94

Gjelda vox, aa inga indtægter. Etter 1 hell 2 aar hændte det at snemasserne braut aldeles ne dæ store lagerhus aa da va dæ forbi. De maatte opgive. Der blev holdt en auktion der paa resterne af lagerhuset aa barakkerne aa hæsja materiel, men dæ va ikke stort som kom ind. Den store hestevandring aa den svære trossa va de naa ingen som bau paa, aa dette skulle da kjøres til Susta og man skulle forsøge at faa det solgt. Denne hestevandring ligger nok oppe i skaalen paa Susta den dag idag aa trosse veit je intnaa om.

Dæ va Iver Skrefsrud som va mester paa dom aa maskinhus aa alle anlæg der undtagen husene. Han hadde 4 kr dagen . Man syntes dæ va svært til betaling dengang. Det meste af arbeidet udførtes af Petter Skrefsrud. Det vart ein uheldig anvendelse af meget pligtsarbeide og contante utlæg.

Side 95

Den endelige gjæld vart utligna paa skyldmark paa alle som havde sin del i foretagendet aa dæ va alle. Den siste som maatte tegne sig som medlem af dette andelsforetagende va Even Tølløfsrud, men endelig fik E. Homb Susta overtalt honom. Han blev betydet at han skulle miste retten for fremtiden i utmarkens myrherligheder hvis han ikke gav sig med.

Brændtorvfabrikation

Omtrent samtidigt som nordre torvbolag begyndte sin virksomhed, oprettedes søndre torvbolags andelsvirksomhed paa Jeitrumyren. De havde ogsaa sit store lagerhus og nødvendige andre skjul. Her brugtes hest som drivkraft. Jeg kjender inte til arbeiderne eller enkelthederne her med den undtagelse at indtækta va ingen aa utgiftom større aa større. Ogsaa her kom skjæbnen og hjalp

Side 96

til for her brændte det op. Det har rimeligvis vært en bærsanker hel skogsmand som har været uforsigtig med ilden som har forvoldt skaden.

Frimurersagn

Dæ va ei jinte som tente i Kristian[ia?]. Hennes hosbonn va frimurer. Jinta var frodig aa udvoxen, saa døm stelte mæ a der saa a vart tjuk aa feit. Da døm syntes a va passe, saa sente døm henne afste aat frimurersal'n mæ eit brev. Da ho kom dit syntes a dæ va saa my rart aa sjaa, saa ho vart mistænkle, aa ho leverte inte breve. Ho vart vist inn i eit rom, aa der skulle ho væra te omraaning. Dørom vart læste. Der to a op breve aa læs dæ, aa ti dæ sto dæ: "Ho æ tjuk aa feit, læg a ti den tynna dek vet". Da forsto a haassen dæ forhælt sei, aa ho vart nok reint forfæla. Dæ bodde ei smaajinte ti dæ huse ho hadde tent, aa ho sjønte dæ va gali mæ jinten, aa ho fæk da fortalt dette aat non venner.

Side 97

Dom fæk opdaagaa dæ romme jinta va instænkt paa, aa dom fæk insent jonnom glaset taug som ho fæsta ti glaskarmen aa ho fira sei ne aa vart saalessen frelst fraa frimurerom. –
(Anm. Dette sagn er mei meddelt taa Johan Kristoffer Kjøl-bakken). 17de Mai 1932 O. A. Ruud

Sagn om Gammel-Jøsgaren

Døm helt paa mæ aa bygge den gamle kørkja, som va før hell den nye kørkja vart bygt i Velt-hammar. Gammal-Jøsgarn va mæ taa di som førde ettersyn mæ opbygningen. Eingom hann kom neppaa kørkjevungen bar han mæ sei ei hælvt tylt mæ bor fraa Jøsgars sagen. Saa sa dem ve'n dæ at dæ va faarsæt at han skulle gaa aa bæra mæ sei saamy bor. Han svarra døm dæ at dæ jik for dæ saammaa, naar han skulle gaa likevæl.

Side 98

Hva Gammel-Jøsgarn dengong heite, ha je inte hørt; men dæ va nok ein stærk mann. (Anm. Dette sagn er mei fortalt af Ole Evensen Tølløvrud i mine barndoms dage). O. A. Ruud

Side 99

[Stedsnavne ved nordre Messenvatn og i elven til Kroken m beskrivelse]

I nordre Messenvatnet ligger langt mot søndre ende:

<u>Turven</u>	Ein holme som æ skogbevoxt. Nordenfor denne ligger:
<u>Smaaholma</u>	Dæ æ 5 holmer som alle æ bevoxa mæ skog. Dom lig rigtignok paa Brøttoms grunn, men je nævne døm likevæl. Nordenfor disse igjen ligger:
<u>Steinhesten</u>	Eit bergparti som ser ut som en hest. Saa har vi
<u>Langholmen</u>	Den ligg inte langt fraa land, er langagtig, i retning øst-vest. Paa den æ bygga ein villa af fhv. distriktslæge Holst, der i min ungdom boede paa Velt-hmr. Der svares en afgift aat Faaberg fattigkasse deraf. Saa har vi
<u>Messenose</u>	hvor Messen flyder ut i elva. Her hadde vatne 2 afløp før reguleringen kom. Det søndre ve den gamle Messensaga ⁷ med ei kloppru over, aa over dæ

Side 100

⁷ Det er mig fortalt af gl Petter Skrefsrud at kjøbmand Chr. Andersen har været med og opkostet den saga og kvænnhus, men dæ krever vist nærmere bekræftelse. Juni 1932. O. A. Ruud

nordre utløp vaa aassa ei skrøpele klopbru. Mellom desse utløp va ein land-strækning, "millom bruom" som aassaa va endel skog paa, aa dæ hadde vore ein gl. gjæl aa ta vørkje tæ reparation aat bruom her. Her va tre hytter. Rauverud fiskerhytte mæ baatnøst, som senere ombyggedes i ein finere stil, aa Røislistugge fiskerhytte, ein ussel hytte som i mange aar beboedes taa Ole Simensen Rotru-sveen. Denne hytte vart i reguleringstia tilbygget mæ eit staldskjul for hest taa E. E. Sagstuen. Den 3die hytta va aat Andreas aa Berthe feier fraa byen. Han laa heroppe omtr. hele saammaarn aa fisja, deriblandt my ulovelig, aa ho Berthe va i byn mæ mangel fiskekløv. I multetia samlede de my molte. Transportveigen va Blekstigen om Vaarsætra, Sletta aa Feiergutua. Andreas brænte aassa tjury. Han brugte dertil ei gryte aa kansje aassaa mile.

Side 101

Paa denne øia sto altsaa den gl. saga m. gl. Lars aa senere sønnen Matias Larsen som sagmester. Dæ va opgangs-sag. Ti ramma va saa mange sagbla, saa dom skar stokken mæ ein gong, om han va aller saa stor.

Unner sagen va ein flishøvel. Dæ va 3 mark for aa faa høvla ein famn mæ flis dengong. Paa tomten ve saga va dæ ei hytte som kallas "Saghytta" som va afdelt ti 2 rom. Ti det eine romme va ein liten kasseovn mæ røir op jonnom take aa der va eit bord aa ein brisk som kunde brukes aa ligge ti, eit lit vindu mot vest, ellers var rummene fylt af redskap aa rusk aa rask som hørte saga te. Paa søre sia va ataatsæt eit speltaug. Ellrs va dæ intnaa anna hus hell hytte paa sagtomta.

Vesten for sagtomta, ette den gl. sæterveig æ dæ eit berg som kalles Stægaberger. Her skal have været ein

Side 102

Stæga, saa at fotgjængere kunne slæppe aa gaa omkring. Gjort taa gjætere.

Da brugseierforeninga kjøpte saga mæ tilliggende aa tilhørende herligheter aa rettigheter, vart saga fløt nemmere mot Danielsfløe aa eit matrialhus vart aassaa opført. Dæ va nok forutsætningen at sagbruket skulle vera i drift, for de va forente om at sælgerne skulle væra fortrinsberettigede aat arbe paa sagen, sa Mattias Larsen, som va den siste sagmester, aat mei. Dæ gik nok nogle aar med brugseier Olaf Formo som chef, og man fragta den skaarne last til byen, men saa vart dæ slut aassa mæ di.

Sagbruket eiedes af Afskaakaalin nordre og kanske ogsaa søndre samt gaarden Messenlien (Messen), hvor Per (Messen) nu bor. Dæ va denne gaard som den bekjendte bygdedigter eiede. Denne gaard brændte op det samme aar

Side 103

som Karl den 12te faldt paa Fredrikstens fæstnings grund nemlig 1718. Det siges at alle hus strøk mæ ialt 8 hus, samt at digteren havde været fraværende og kom hjemover den dagen, og kommen saalangt som aat Messen saga, fek han sjaa garn sin brann. Han skulle da have sat sei aa digta ei vise om tildragelsen. Den visa ha je inte set hell hørt; men ho ska finnes. Je ha hørt flere fortælle at deres forældre og besteforældre ha sunge den visa. Je ha hørt eit utsagn taa Petter Skrefsrud at "han dengang havde været ute paa ein reise, at han den dagen kom hjem fraa feltteneste, aa at ein ildgjærningsmand som vilde skade honnom hadde komme føre honom aat hans hem aa sat paa ilden".

Dersom dæ æ naagaa sant ti dette utsagn eller ei, kunne man vel slutte sig til af visens indhold tænkte jeg mig. Og det blir nok Brøttom historielags opgave aa granske den ting før det blir for sent.

Juni 1923 O. A, Ruud

Side 104

Je spurde eingong Mattias Afskaakaalien haafør døm sælde saga,"Jau dæ vart saa reint formye regnskap⁸ og saa viste døm inte at dæ hørde slike rettigheter til

Naa æ alting forandra aassaa paa sagtomten aa iheletaget ve Messenvandet.

Fra Messensagen aa like bort aat Skrefsrud paa den indre siaa aat elva gaar ein stig som kalles

⁸ Dæ va nok utestaaende fordringer

Golunnveigen Fraa Messenose er ein elvstub som kalles
Storsteinhølen D. e. (ein put). Saa har vi et ganske stort flø som kalles
Danielflø Ti dæ æ dæ vælta my stein aa fyll fra damreguleringen. Segnet si at ein men ve navn Daniel skal have kjørt jonnom isen aa druknas her.

Side 105

Saa har vi
Vomfløe eit runt lite flø mæ utløp aat
Harvfløe Man drev stangfiske der, dragning frem og tilbake, flere kroker paa samme snøre. Saa æ dæ ein liten elvstub som kalles

Gutua Saa æ dæ
Djupsauge som æ eit stort flø mæ utløp aat
Maurfossen Dæ æ eit runt lite flø. Saa kjæm vi aat
Langstrømmen øvre aa
Langstrømmen nedre
Putten Eit flø Langset skal have haft og baad der. Der skal vises tufter derefter. Saa kjem vi aat
Golunnen Eit flø

Side 106

Steinfløe Mæ tilløp aat
Øfstedalsfossen
Sjøiten øvre 2 pene fossefall
Sjøiten nedre
Huskaanaaa Lite flø
Tuveita
Stokstoå Lite flø (put)
Grytefløe
Bottulfløe Langt. Gaar over Skrefsrud
Stygreve Lite flø (En putt)
Kroken Til dels slaatter. Flere lyuer

Side 107

Lysgaardsvaet Her har været ein bordsag som kallas
Lysgaardsaga der blev flyttet aat Mesnavandet. Her er veien (sti) over elva, vadested, sætervei krøttørrele

Anm.

Disse navne og opplysninger over navnene i Messenelven fraa Storsteinhølen til Lysgaardsvaet har jeg faaet oplyst af P. S[?]. Haugen Røislistuen, der paastod at han kjendte til disse enkeltheder; men om de er rigtige kjender jeg intet til. Om at Lysgaardsaga er flyttet til Messenoset ligesaa. Det utsagn af P. Skrefsrud at Chr. Andersen var med aa koste op Messensaga ser ikke rigtig naturligt ud og jeg maa derfor specielt for disse punkter sette et ?

Jeg havde tænkt at kunne notere navne paa elven nedover ogsaa fra Kroken, og jeg har været lovet opgaver; men naar jeg ikke faar nogen faar det være. Jeg kan ikke skaffe de opplysninger jeg ikke kan faa.

O. A. Ruud

Side 108

Baansullar

Ro ro godt baan
 Mor spinner smaat gaan
 Far tryske kaunne
 Bror gjæte gjeitom
 Syster blæs i haunne
 høgt oppi liom
 Der æ saa gaat aa gjæte,

der æ inga væte,
der gjæl gauken,
der vex lauken,
der flyg sulua,
høgt over furua
der sitter drengjane

Side 109

spelle paa gullstrengjane.
Der danse duva
mæ raue gullbann omkring luva

Sulla lulla liten tull
Sulla lulla liten tull
Katta sjeit ein paasaa full
mæ smaagutter aa smaajinter
Sulla lulla liten tull
sull sull sull

Side 110

Ro ro aat fiskeskjær.
Haa mange fisker fekk du dær?
Ein aat far, ein aat mor,
ein aat syster, ein aat bror,
ein aat den som fiske dro aa dæ va vesle N.N.

Rie rie ranke.
Hesten va taa blanke,
sadlen va taa silkety
Der ska'n N. sitta aa rie te nesteby
der va ingen an'n heme
enn tu smaa hunde som si' –
Haa si døm? – Vov, vov, (voff).

Side 111

Katta sat utmæ omna
aa tala ve sine smaadøtter:
"Haa ska vi faa te vintersko,
vi frys paa vore smaaføtter?"
"Gaa tæ byn
sælja gryn,
kjøpe lær aa gjerra sko."
Da va tia go
paa katteklo.
Katta dansa rompa sto:
Katta dansa dele
rompa hadde a tæ fele.

Side 112

Dæ va ei gammal kjærring som inga born hadde
saa to a sei ein folong aa la ti si vaugge.
Sulla lulla langskaanka, lange bein har du da,
livi du tæ hausten saa bli du lik far dine
liggi borti hølom aa fylle dei full.
Sulla lulla langskaanka,
sulla lulla litin tull, sul, lul, lul.

Desse baansullar æ songe for mei, aa songe taa mei. Je tænkte aa faa fat i fleire slike, men je ha inte faat naan. O. A. Ruud

Side 113

Elverums Anne

I aaret 1886 vart Elverums Anne aa[t?] Sorgendal for aa kurere ei ku som hadde afsæt ein pappe. Anne smaasnakka ei stund mæ kua, aa saa sætte ho sei til aa mjølke saa skommen sto ti bytta. Det fulgte store blodstrimler med mjolken, men kua vart bra at.

Elverums-Anne.

For ca 55 aar sia vart ein gut 1 ¼ aar gl. bragt aat fru Brønnich paa Velt-hammar for engelsk sjuke. Ho hængte da et silkenyste ti ein silketraa om hærsen paa gutta. Etter ei ti vart nyste mæ traadotte taa om natta, men fans at i sengen om maarraan. Mora knytte dæ paa at. Om naan ti at, gjik dæ likeens, aa mora knytte dæ paa at. Atter om ei ti var det forsvunnet for 3die gong, men da va dæ omole a finne spor haakjen taa nyste hell traad, men da va guten vorte fresk at. Alt dette hadde fru Brønnich forudsagt.⁹

Side 114

Sorenskriver Mønnicen

Om sorenskriver Mønnicen der boede paa Onsum i Faaberg fortæller sagnet at han var en original. Han eiede antagelig alle Onsumgaardene udelt som nu er i 3 dele tilligemed flere andre gaarde. Det fortæles at han engong havde faaet slagta 5 svin. Morgenen etter slagtingen kom han ind i rummet,

Side 115

som skrottene laa. Han fandt da 4 svineskrotter men der laag 5 svinehugguer. Han skulle da ha sagt: "Tænk 4 svin aa 5 hoveder". Sagen va at det eine svineslagt va bortstole taa tjuver, men huggue hadde dom inte bryt sei mæ. Om dæ vart gjort non undersøgelser etter det stjaalne svin, derom tier historien, men folkemeininga va at dette va eit træk a la Julius Cæsar aa røverne. Ja hvem ved?¹⁰

Rasmus Skoster.

Ein mann heite "Rasmus Skoster". Han levede paa sorenskriver Mønnichens tid aa va ein mangfrestog kar. Han va baade skomaker aa reiste mye mæ føringsbaadene hell seilskuderne paa Mjøsa. Han bar inte mæ sei mange lester paa sine færder rundt om paa garom, hvor han va skomager. Naar han kom paa eit sted va dæ fyste han gjorde aa borti skaalen aa tæje teil læster. Han gjorde da sko aat di som hadde støste bein fyst, aa tælja taa saa den vart minner aa minner. Han gjorde saa emse skoer. Vart døm forsmaa, hadde han ei go raa "Døm taagnæ ja bitterdød taagne døm". Aa vart døm forsmaa [store?] saa: "Døm kryp, ja betterdød (battere) kryp døm".

side 116

Eingong han skulle ta ein reise aat byn (rimeligvis Krestian[!]), skulle han gjøre indkjøp taa ein

Side 117

hat aat sorenskriveren, Da han kom hemat mæ hatta sporde skriveren, hvad den kostede. Han fortalte da at den kosta 1 daler. Nei den hatten vilde han inte ha, den va for simpel. Rasmus tog hatten med seg hemat og om en tid kom han at mæ saamma hatta, men den va da forandra aa utstafera paa anden vis. "Hvad koster den hatten?" "Ja denne va mye dyrere, den kosta 3 daler". "Ja dæ va hat for mei dæ" siger saa skriveren.

⁹ Denne lille gut va ein yngre bror aat min meddeler Samuel Hansen Menkerud. Han heder Hans Hansen Menkerud og bor nu paa sin eiendomsgaard Sørlishakken Brøttomm

¹⁰ Fortalt af Ole Evensen Tølløvruud

Denna Rasmus Skoster, hadde eingong tinga sei skyss atenne fraa ei utfærd med ein baadmann. Da døm va komme saalangt som han omtrent skulde aat sit hemat sa han tæ baadsmannen: "Endel skider i vandet, men det er en vederstyggelig gjerning aa gjøre, jeg maa i land". **Side 118**
Baadsmannen fek stansa, aa han skulle da vente te R. Skoster kom at, men den som inte kom at dæ va han. Han forstak sei aa vart borte aa hadde saaledes faaet fri reise.¹¹

Sorenskriver Mønnicen

Sorenskriveren mødte engang fram paa ein auktion. Da han kom, holdt lensman paa aa ropte op ei gjeit, de va bud paa non mark aa sjelling. M. bau da 20 dale mæ eingong. Da auksionarius gjorde opmærksom paa at salget galt ei jeit, sa M. "Jassaa e dæ ei jeit da, je meinte dæ va ei ku je. Ja ja mit bud ska staa".

Ein mand heite Tron (Trond) murmester. Han skulle mure hell reparere ei peispipe for Mønnicen. **Side 119**

Da han hadde helle paa ei stunn, tala han ve fruga tæ M. aa beklaga sei fælt over den acord, han hadde ti paa sei. Han kunne inde utføre de for den prisen med mindre han fuska, og dæ ville han nødig gjerra aat slike folk. Ja frua skjønnte sei naa inte paa slige arbeer aa priser men ho vilde naa ha gjort gaat og forsvarlig arbe. Ho laagaa haanom da eit privat tilskud aat lønna, aa takka honom til fordi ho [han?] hadde fortalt det mislige ved akorden, men han maatte fortie dæ for M. Da Skoster skjønna det va saa let aa bedrage frua, vilde han gjerra dæ saamma mæ M. Han bar op de samme jeremiader som for fruga, aa han va inte vanskelig. Han jik mæ paa tillæg paa arbeslønna aa saalessen fek han go betaling for sine evner han Rasmus Skoster.

Side 120

Folkesagn

Oppe i Roterubygden, ve Natrustylen, inafor Adskjelleru hemsæter kve ligg ei litta myr som kalles Baannmyra. Der skal engongha gaat ne ti myra 2 onger. Mer veit je inte aa sæa om dæ, men folk hadde ligesom ei meining om at dæ va naagaa mystisk ve dette, folk har ymtet om at dissa kunne vera "utsatte" (utstødte). I sæterveigen inte langt ifraa er ti ein stein märke som ette ein baanfoot. Ein gl. ongar heite Stuggujintpær. Jeg ved han boede i ei stuggu ve Laangseth midtre, men før han døde boede han i Kalmyra, aa deroppe i skogen saag han 2 onger som han mente aa sa va dom som gaat at ætte sei. Han snakka ve døm, men dæ døm sa vilde han inte fortælja naa mennesje sa hann, aa bortte vart døm som søkje ne.¹²

Side 121

Gammel Sorgendaln

Sagn om frimurerne. Det var nogle underlige begreber man hadde om frimurerens orden i gl. dage. Det var ogsaa noget mystisk ved den deri at den var hemmelig for almenheden, og folk troede at det som ikke taalte ofentlighedens lys hørte til mørkets gjerninger. Ein gat paa dæ aa ein an' paa dæ, aa saa dannedes skildringer og billeder af sagen, og disse fik næring og liv og saa kom billeder livagtig fram. De hadde sine møter til raadslagning og de vilde ta folk af dage. Hvorfor? Jau døm slagta folk aa sendte baade kjøtte aa bloe aat Tyrkerne, aa døm brugte dette tæ sacrament. Dæ va naa som spilte i ein ongdoms fantasi aa høre sligt taa vaxne forstaannoge

Side 122

folk aa ingen dementerede slige talemaader. Ja dæ va naa helst feite folk mæ my kjøt paa døm vilde ta som feite budeier o.s.v.

Dæ va ein dom kalla "Gammel-Sorgendal'n". Dæ va nok ein main der, men navnet ha je inte hørt. Han reiste tæ Krestian aa haas dæ naa va aa inte va saa kom han ind aat frimurerom. Ja dom fæk 'n innarra, aa snakka væl ve'n aa bar sei fint aat for dæ fyste, men saa bejynte dom aa jerra fynter aat ena'n, aa han sjønnte at dom stængte dørom. "Hossen kom han ut da?" "Jau! Han flaug kvakt gjønno 3 dører".

Meddeler O. E. Tølløvrud. Berte Holtlihaugen m. fl.

¹¹ Je veit inte haa han va boenes henne, men de va antagelig etsteds i Faaber. April 32 O. A. Ruud

¹² Om stuggujintpær er mig berettet af forlængst afdøde Kristian Larsen Kolmyren. O. A. Ruud

Etter at dette var nedskrevet har jeg faaet nogen supelerende meddelelser: Gammel-Sorgendalen var bleven indbudet i frimurersalen fraa gaden, og han vart boen skjænk, men han var saa

Side 123

lur, at han slog skænken ned i sin pelskraage da han skulle drikke, og saaledes gjorde dvalledrikken ingen virkning paa hoinom. "Men va dæ inte stærke dører da?" "Jøsøs dæ va stærke dører, døm va taa eiketret."

Stærk finger

Ein mann heit Simen Roterudsven. Han va snikker aa timmermann, aa ein mangfrestog kar (ein leog fant). Bruker taa plassen Roterudsven i Øverbygden. Eingong han laag ve Larsen-kvenhuse aa mol fann han paa aa hænge sin krokfinger ti kjettingen som brugtes aa heise op mjølsækker fraa underste tasji i kvenhuse, aa han hong der i sin fing aa vart heist op 3 tasjier.¹³

Side 124

Lidt om sæterdrift og kreaturbeite

Fraa gamal tid har været brugt at reise tilfjelds til sætrome, om vaaren med hele buskapen stort og smaat med undtagelse af endel der gik pa hjemmehavn hjemme paa gaarden. Storfæet gik som regel uden gjæter, men aat smaafæet havde man bestandig gjæter saavel i hjemmemarken som i fjeldmarken, dels for aa holde dyrene paa visse strækninger, men mest for at passe dem for rovdirene, som der i gamle dage var ein mængde af. Det var gjerne ein "Framsløing" gut eller jinte som var gjæter. De hadde da med sig ein tul med niste for dagen, en "Busleik" i et bælte om livet, ofte ein "Lur" som signalhorn, "bunning" og ogsaa ein han-tein at spinne med. Naar "Hjuringen" kom hjem med kreaturene om aftenen, maatte han hjelpe budeia at melke o.s.v. Det var rigtig et friluftsliv for ham, men han maatte ogsaa være ude i alslags vær baade fint og ufint.

Side 125

Ofte fulgte ein buhund (nauthund) med som ogsaa vogtet paa kreaturene. Alle sætereiere hadde løkke (Sæterlykje). Disse blev om høsten havnet efter slaatten. Paa disse løkker avledes meget foder, da den gjødsel som faldt kjørtes ud paa marken og sprededes om vaaren. Jeg kjender kun til en gaard som kjørte hjem endel sætergjødsel til bygden, men det var vist sjeldent. For sætereieren var det da at føre hjem sætermaten; smør, ost og mysu. Der lavedes sødost, gammelost samt rød og kvit gjeitost. Smør og ost førtes hjem i ostbommer og mysu i mysuflasker som hægtedes paa en kløvsadel paa hesteryggen. Blakken og brunen sleit my vont mæ slig føring paa steinete og slemme sæterveier paa den tid.

Sæterhusene var svært enkle. Opført af stort tømmer. Det var eit rum, hvori var opført ein peis. Paa den bagre side var eit rom for melk, ost og smør. Til dette rum førte ein dør fraa første rum.

Sommesteder var

Side 126

ogsaa ein særskilt gang mellem de to rum, hvorfra førte døre til begge rom. I det store rum var peis opmuret af graastein med eit lavt ildsted. En seng, et bord og endel faste bænke ved væggene, smaa vinduer med jernsprinkler for. Ei stærk dør med god stængsel for at holde uvedkommende ude. Ofte jordgulv og paa enkelte steder var en "Tara"-himling over endel af loftsrummet, hvor man ogsaa kunde overnatte og tjente som opbevaringsrum af sager ellers, Man brugte ein stige at komme derop. I Peisen var anbragt "Vindskjælling" enten af træ eller jern, saaledes indrettet at man kunde dreie paahængende gryte fraa peisvarmen og bor[t]over gulvet endvidere var indsat i peismuren ein jernstang, hvorpaa hang "skjerding" til brug for mindre gryder. Kaffekjelen kogte man paa gløder i peisen. Selve ildstedet var kun lidt høiere end gulvet og uden peisrammer. Man kunde saaledes lade veifarende overnatte paa gulvet ved føderne mod ildstedet. Der stod varme fra peisen og den trætte vandrer sov der godt. Paa somme steder var indmurede pander og her var ildstedet høiere fra gulvfladen. I større sæterhus var 2 sængesteder, den ene over den anden for romets skyld. De var fastnaglede

Side 127

¹³ Dette hørertil den senere tids hændelser.

og snekrede i eit. Vindusaabningerne var bare de høist nødvendige , og i melkebua var intet vindu. Eit taa di seigeste arbeider for budeia var smørkjærning og gjeitostysting. Man brugte ei "Kjinner" aa kjinstaven kaldtes "Tyle". Aat gjeitostysting forbrugtes en mængde ved. Naar melken kom fraa fjøset maatte den renses gjennom "Sil og Sellar". Disse redskaber maatte da koges og renses vel. Sellaren var gjort af kurompe. Gulv var af jord eller planker. Fjøs med enkle baasrom. Sommesteds kunne væra ein fordybning under gjulvet[!] der tjente som gjødselkjelder. Sæterhusene var gjerne tækket med bord eller ogsaa sagflis eller spaan. Aat eit sæterbol hørte ogsaa ein indgjærdin[g] omkring eller ved kr.husene som kalles "Kvea". Her maatte gjærdet være saa høit at gjeit aa sau inte kom over. Før hjemreisen fraa sæteren ystedes "Buforosten" aa den skulle naa gjenne væra aat om far d.e. gaa ti præstsækken.

Side 128

Det var ligesom ei høgtid baade ved reisen til sæteren og ved afreisen derfra. Efteraat sælet var forladt af folk og fe, tog gjerne de underjordiske det i besiddelse, for da hadde de frit spillerom.

Hvor de hadde hemsætrer blev disse saa havnet af besætningen. Nufortiden er nok mange hemsætrer ute af brug, og husene raadnet ned.

Ve hemkoms[t]en aat gaarden var der sers tilstelling for budeierne og de fek endel i "Govilja" og fridag med.

17-1-33 O. A. Ruud

Høsting og foring

Før slaamaskiner kom i brug maatte man bruge jaen og sjyrua. Baade slaatte aa skuren va eit langvarigt arbe aa krævede my folkehjælp. Ein slaatkar maatte ogsaa bæra mæ sei ein brynestein ti ein

Side 129

kop, døm kalla "Brynkoppen" som hang ti ei livreim om livet. Den kalles derfor "Brynkopreima". Det var vel saa almindelig at ein voxen kar slog ½ mæling om dagen. Men mange tog ogsaa mælingen om dagen paa udyrka mark; men da maatte han staa op tilig og ikke forlange kvilestunder; for det vart nok mange hug, men det var nu forskjel paa terrain og forskjel paa kvorledes arbeidet blev udført. Tyngest var naa slaatten paa dyrka mark "Skaarslaat", aa dæ va inte greit for ein veik kar aa ji sei ilag mæ øvede folk her. Dæ skulle gaa den eine ette den andre aa dæ va om aa jera aa inte slæppe den etterfølgende ind paa sei; for da kunde det hænde at jaataaga var afskoren for honnom.

De opmaala mælinger va af ulike størrelse. De største kallas da for store mælinger.

Side 130

Etter slaatkarene koom "Breiekjæringer", aa taksta va at dom skulle breie ette 3 mælingskara om dagen, aa dæ va eit strit arbe. Ve siden af høi aa halm hadde døm my anna biforing tæ bruk om vinteren. Der tilvirkedes masse kjervlauv taa aasp aa bjork o.s.v. Taa order gjorde dom hakkalauv. Dæ torkedes lidt og saltedes, aa inn kom det. Lauvet taa silju rispedes. Naar aaspelauvet dat taa samla dom dæ inn i luyer paa engjom aa paa utslaatterne, aa dette va eit utmærket for. Dom to ogsaa kvitmaasaa i fjellet, la dæ op i hauger aa kjorte dæ hem om vinteren. Somme kunne slaa staa paa fjeldmyrom tæ hemføring om vinteren. Enkelte hadde lushatsveer der de tog op denne aa hængte den paa hæsjer tæ vinterfor. Dæ va my tæ stræv alt dette; men folk va arbeidsomme før i tia, aa dæ galt om aa pakke fulde alle forhus aa vinterhus. Døm spekka aasaa taa borken taa aaspekvister aa brugte. Sligt raskefor hørte naa helst heme paa pladser aa mindre bruk.

Side 131

Litt om gjærder

Dæ ha vore lov om haasen eit gjærde skulle væra paa alle maater. Nu ander man inte disse formler. Hovedsagen er at det hegner. Den ældste gjærdemetode herover har vel været "Hafælla". I gamle dage, da der var skog nok- ja skogen attiveiga, va det nok my brugt. Den va billig, men den maatte nu passes tæ haar ti, da snøn va slem tæ aa knuke den ne om vinteren. I min barndom saag je slike gjærder; men naa fins de vist inte mer herover.

Eit annet slags gamelt gjærde va steinmur, som va oplagt af alleslags conkestein. Disse gjærder har nok vore brugt alt siden folk satte faste bosteder. Meterialerne rotna inte, aa dat ein mur ne saa va dæ bere aa konke den op at. Saadan mur va bra nok til hegn for alle husdyr undtagen for gjeit aa sau.

Dom som hadde inhegna kaal-garn sin paa denne maaten, va meget ille farne. Døm va skogbesparende.

Anm. Oberstløytnant Holmsen nordre Laangset gav sine husmænd ½ daler for hver stong de opførte mur tæ hegn paa sine husmandspladser. **Side 132**

Dæ mest almindelige va skived-gjærder mæ staur aa sveig. Stauren samenneftedes ta kvister taa graan, og da helst smaagraan, som va klove aa vrid paa. Dæ gik nok mæ mangel smaagran tæ dette bruk. I den senere tid bruger dom jerntraad som sveig, og det er my letvint. Nutildags er det vist ingen som bruker naa anna.¹⁴

Eit anna slags gjerde, som brugtes paa enkelte steder som hegn, til pryde og til ly for haver va eit slags stakit (Stikat), ja je veit inte om dæ hadde naa særskildt navn; men dæ va konsigt gjort aa tog sei pent ut paa ein bondegard. Dæ va neramma i jorden stolper hvis nedre ende var kulbrænt aa tillige omvikla mæ næver, at dæ inte saa fort skulle rotne. Stolper va naturligvis taa malmfuru, nok saa lange aa den øverste end va tækket mæ ein bordstump eller ogsaa ein skifferstein. I disse stolper indfældtes

Side 133

træremmer, ~~horizontale~~ etter markens beskaffenhed. Je tru dæ va tri stytty. Paa disse remmer bøiede man saa ind passende staure lodret paa remmene, en fra hver side vexelvis. Disse staure sat altsaa fast i sit spænd af sig selv uden nogen sammenbinding; men det skulde nok medgaa en masse staur aat ein stule med sligt gjerde, derfor vart de for kostbare, da skogen fæk mer værdi.¹⁵

Skulde man hegne for storfæ brugte man lunge gronranker "Renner".

Nu bruges at hegne med netting med pigtraad, og det har vist fremtiden for sig.

27-1-33 O.A. Ruud

Side 134

Nogle ord om maling af huse o.s.v.

I min ungdomstid, omkr. 70 aarene, var maling sjelden paa husene i Øverbygden og paa Skogen. Ja inte eingong girekter paa vinduer va maala ute eller inne. Vægge aa gulv va kvitskura aa somstedes kunde røyken svæarta saa himlingen, saa man maatte overstryke den kalkvand eller kridt og limvand for aa faa døm kvite.

Paa større gaarde og ligesaa embedsmandsgaarde var nok maala endel, saaledes paa Hindklev i den gamle bygning, paa Rauveru, Smé o.a.l. va dog paa den tid maala ein sal, aa mæ rosemaaling paa taklistom.

Husebygninger Bakstuggu

Jeg vil nedtegne endel særegenheder ved husebygninger i Øverbygden og paa Skogen, idet det forekommer mig at man lagde mer vægt paa beboelsesindredningen i nedre end i øvre etager. Jeg tænker her paa en Bakstuggu

Side 135

som paa enkelte gaard var opført indtil hovedbygningen. Eit værelse altsaa med indgangsdør til den andre bygning. Det er vel ikke mange af det slag nu og det hører ligesom fortiden til.

Paa gaarden søndre Roterud findes en saadan Bakstuggu, ligeledes paa Roterud midtre 2 stykker. I Langsethagen var ein saadan paa den gamle stuebygning, som nu er væk. Paa Hage nordre findes ogsaa en. At mærke sig ved disse er at der paa disse steder fand[tes?] rum i øvre etager som ikke var indrettet til beboelsesrum og altsaa uden ildsted. Bakstuggu paa Hage var endel høiere fraa gulv til tag end det tilstøtende kjøken, idet gulvet laa lavere i denne end i kjøkenet.

Peispipe paa Hage

Paa Hage nordre vil jeg anmærke en eiendommelighed indvendig, nemlig ildstedet. Peispipe va naturligvis retop og ned i første etage, men i rummet over der var den lagt paa skraabjelken flere alen bortover for at peisaabningen kunde komme midt paa tagmønet og saaledes hindrede den at

¹⁴ Den fyste je veit brugte jøntraasveig heromkring va E. Homb Susta aa Alexander Andersen i Holen

¹⁵ Jeg har sit sligt gjerde kun paa eit sted nemlig i Tolløvrud i Øverbygden. Det hadde sti der under to brukere, men da saa fremmede kjøbte gaarden, vart det kassera, saavelsom my anna som hørte den gamle tid til.

benytte dette rum til litt større nytte. Det var ogsaa mer ildsfarligt, da det var umuligt at feie den som andre

Side 136

piber. Eit skrækindjagende tilstelling med ildstedet var paa gaarden Annerud (Ødegaarden) paa Skogen i den gamle hovedbygningen der. Der var kjøkenpeisen i det store kjøken. Peispipa stod ca 3 alen fra ein tømret midtvæg. Paa denne kvilte ein tømmerstok som brugtes som vægtstong til at bære brutrea. De slap altsaa at bruge nogen peisstøtte fra peishella og op i muren. Denne vægstongen tog altsaa bort pladsen for eit rum, som kunde ellers være indredet til et værelse.

Den store gamle stuen havde eit stort kjøken og eit lidet kammers nedenunder og eit lite kammers opover. Paa den nordre side var ein gang (sval) og ataat den var 2 rum hvor føderaadsfolkene boede. Bygningen er for endel aar siden ombygget fra grunden af af Andreas Ouren som kjøbte gaarden og denne skrækelige peisindretning er nu en saga blot. –

Paa Galterudsveen findes kanske ein enestaaende peis i heile bygden – i den gamle stuen. Midt i stuen er

Side 137

ein tømret væg. Paa bægge sider af denne er opført ein peis, af graastein, I anden etage er denne tømmervæg forflyttet ca 3 alen til siden saa at søndre del har større gulvflade end den nordre. Søndre del har altsaa al peismuren paa sin side. det er en masse stein, da der gaar 2 røikganger lige op i luften. Enda er paa søndre side ein "lyspeis" i anden etage. Da bruget er tvebondt med særslidt eier af søndre og nordre del i stuen, bliver vel denne steinrøisa staaende der til huset raadner ned. Klubberovn.

Medens jeg snakker om peisbygget vil jeg anmærke ein gamal skik som har været meget brugt alle steder i Øverbygden, ialfald der huset bestod af et kjøken og eit eller to sideværelser, idet der mellem kjøken og kammer var u[d]hugget i tømmervæggen en aabning til en klæberovn "Klubberomn". I denne var indlægget fra kjøkkenet og den opvarmede da begge rum. Det var ingen anden end af klæber, da den ellers har været ildsfarlig, da den hvilede paa væggen og stod ind til trævirke paa alle kanter. Ovnsrøret gik ind i peispipa paa

Side 138

kammersia, og den ydede ogsaa endel varme. Det er artigt at se paa alle mærker som viser sig efter en slig ovn. Nufortiden findes vel ingen saadanne ovne heromkring, men i min barndom saa jeg flere slige. De var som en kasse nedentil og over der var et "Brøst" med to røggange som sluttede seg sammen til en runding passende for omsrøret. Nu er pladsen hvor slige ovner stod ofte omdannet til et væggeskole, eller det er "attikabba" og med pannel.

Ovnsrøira

Ein sikker kjendsgjerning ved ovnsrør var at der før ikke var noget sotspjel paa den. Men der var et anna spjel som var indeni røret. Det var rundt og sligt indrettet at det kunde lukke ~~spjeldet~~ røret saa ingen luft eller varme kunde stige op af ovnen naar gløderne i denne var udbrændt. Det blev en lei os som seig ind i værelset paa denne maade, men vore fædre brugte det saa for de satte ikke den tilbørlige pris paa frisk luft, og de havde heller ikke lært noget derom.

Side 139

Saadanne ovnsrør var ildsfarlige, da de ikke kunde feies.

Peisspjel

I skorstenspiben fandtes før i tiden eit spjel, som man kunde lukke og aabne efter behov. Dette var anbragt, da piben muredes og bestod i ein firkantet jernplade, fæstet til en jernstan[g] der gik ind i muren. Paa den side som vendte mod kjøkenet var tilfæstet en sveise. I denne var fæstet en tein af træ med en ring i den nedre ende som gik ned igjennem loftsgulvet og ned i stuen. Til natten, naar veden paa ildstedet var brændt til gløder, lukkede man trækken i piben for at beholde varmen i stuen og da sov man saa godt om end det stormed ude.

Men ogsaa denne indretning var uhensigtsmæssig og ildsfarlig for rengjøringens skyld, og nu er det en saga blot baade ovnsspjel og peisspjel.

Side 140

Trappen i skabet

Ein særeigen foreteelse indvendig i enkelte huse med byggemaaden vil jeg anmærke. Det er ein trappe inde i eit skole, som fører op fra kjøkenet til etagen over. Det er ikke mange af den slags heromkring. Jeg har kun set den paa tre steder. I den gamle stuebygning paa gaarden Hindklev var ein saadan som førte fra kjøkenet og op paa salen over. Denne stuebygning er nu forlængst nedrevet. Eit andet sted var paa Lillehammer hos kjøbmand Chr. Gundersen. Fra det gamle kjøken gik man ind i eit skab og trappen op til eit kammer som da var soveværelse. Bygningen er nu ombygget og skabet er ikke mer. Man sagde at det var uhensigtsmæssig da det stod ein lei træk op i det tilstødende værelse.

Det tredie sted jeg har set eit saadant skab er paa gaarden Rauverud paa Skogen. Fra eit lite kjøken førte ein saadan trappe op til gutternes soveværelse. Ogsaa dette skab har vel snart talt sine dage for

Side 141

trappen er ganske sliten, og der tales om at restaurere hovedbygningen.

4-3-33 O. A. Ruud

Lindyrking. Behandling m.m.

Fraa gamle tier dyrkas lin overalt, ligeledes hamp. Ti gamle skjøter ser man at føderaadsfolkene skulle have jord til udsæd af disse vexter eller faa det erlagt i færdig stand. Linfrøet bredsaedes og nedmuldedes grundt. Det var villigt til at voxte og saaedes helst i muldrig jord og ikke for tør, myrlændt jord likte det godt. Linageren blaa blomster, og om høsten, naar det havde voxet ifra sig blev det høstet. Det rykkedes op med rod i smaa knipper og tottene lagdes paa kryds over hinanden til kjernen var fuld. Da var det ein linkjerv.

Side 142

Disse kjerver hængtes saa paa ein raun til tørkings. Naar de var tørre, blev de bragt i hus og opbevarede paa nogenlunde større gaarde i eit tohus, som gjerne ikke var saa langt ifraa trystua. Kjervom blev saa pankat ut hamsen med linfrøet i og bundet sammen i store bunter til den næste sommer. Da blev linet udlagt i rette rader meget tyndt og greit for at "faaes" d.e. skallet udenpaa skulde raadne av den uafadelige sol og regn. Naar saa toet var "faat" bundtedes det sammen ligesaa greit og opbevarede til Trystuskutonna. Den kom naar de andre aunner var fra sig gjort. Ofte var der kommen lidt sne.

Trystua maatte ildes og derind putedes da tobunderne for at tørres, saa tog man til at knuse det i en indretning som kalles Braakka. Etterpaa brugtes ein mindre med dobbelte rister og var

Side 143

det ikke tørt nok, maatte det sendes ind paa trystuhjellen at. Naar linet havde gjennomgaaet disse to instrumenter blev det "skaka" paa ein "Skakastol" med ein Skakakniv. Etterpaa vart det hekla og lagt i brugder og bundtet sammen til ein Tolvbring. Da var det færdigt til spinding. Af lin spandt man traad til sying af klæder og skotraad for skomagere. "Stru" var ein simplere sort end lin og var et affaldsprodukt. Det blev brugt til aaklæder, strigskjorter o.l.

Ein anden væxt som brugtes som lin var Hamp. Der skulde gjødsles stærkt til denne og den vilde have god varm jord. Ud paa sommeren gik man igjennem hamp-ageren og luggede væk hanblomster. Det kallas at "galle" harp. Man dyrkede ogsaa Brændnelde i same øiemed som lin og hamp. Da det vart slut med Trystuom paa gaardene, var det

Side 144

det ogsaa slut med linavl.

Eit sagn om svartboka

Dæ va i gamle daagaa, før jønbane aa dampskibsfart var kommen i gang aat Hamar aa Krestian. Dæ kjørde lass in aat dessa byer om vinter'n, aa garbrukerom tente sei ein skjelling mæ di. Dæ va jinne uks-kjøtt dom kjørte aa som emballage om sine varer hadde døm varskier. Kjørerom reiste gjenne flære ti følge. Dæ va mye aa kjøre, aa saa va det inte saa einsamt. Sommetier kjørde døm lainveigen, aa sommetier isen ette som vær aa føre va. Døm to inn paa kvilsteller som va ette veigom for aa føre øikjom aa for aa faa tak over huggu tæ natten. Dæ va inte tale om aa ligge ti seng.

Side 145

Nei dom fæk liggi paa gaalve aa va gla til om alt jik vel. Døm maatte naa klæ sei væl aa ha mæ sei ei færkiste med mat og anna. Øikjom maatte staa ute om natta, aa vart dæ for kalt saa maatte døm i veigen at aa kjøre. –

Saa va dæ ei gong døm hadde komme paa eit sligt kvilstelle tæ natten aa døm hadde sæt fraa sei øikjom aa bunne døm paa gara uttafor, aa fora øikjom, aa hadde funne fram matstel aa sæt sei teil aa æta kjøt aa ost aa kjøt aa flæsk. Døm brukte jenne lefse aa flesk aa ha mæ sei saalesna.

Aa mæ døm sat aa et, fek dom høre eit stygt skrik utpaa gara, der øikjom sto bunne, aa saa maatte dom naa ut aa sjaa haa dæ va paafære mæ øikjom. Dom fæk da sjaa at dæ va ei gjeit som laag aa jamra sei, aa va stygt mæfaren. Den hadde

Side 146

skriki i daustima for den hadde skulle stole høi fra hesta, aa saa hadde den biti aav rygen paa jeiten. Ja døm kom naa inn at da det lei paa, aa skulle tell mæ ætaingen at, aa da va de ein taa karaom som vart var at flæskestytjye has va bortte. Han leite ætte di, men fann dæ inte at. Han maatte da tru at naan hadde vore inne aa ti dæ mæ han va ute hos øika sine. Han va reint lei di main, for han maatte naa tru at ehaann taa kjørekkammeratom sine ha ti flæske. Han spordde dom naa ut om dæ va naan taa døm som viste naa om dæ, men ingen vilde naa telstaa dæ, aa alle saa sei fri for di. Men saa va dæ ein som kom fram aat døm – dæ va inte taa kjørkaraom – aa hain sa at hain skulle nok framat den som hadde stole flæske mæ døm va

Side 147

ute, saa dæ va best aa telstaa hellaasaa skulle dæ gaa haanom gali. Den som sa dæ va ein døm kalla "Kar-makern" af di han gjorde kar'er aa sælde døm. Han hadde "Svartboka" og kunne altsaa øve baade søt svart aa kvit magi. Nei dæ va ingen som hadde gjort dæ, døm nekta allesammen. Ingen hadde gjort dæ. "Ja dæ æ saa my dek veit, aa dæ høre dek paa allesammen, at den som ha jort dæ ska miste auge sit om han inte vil teilstaa trast. Nei ingen sa naa. Da to han op ei veaskie paa gaalve aa gjorde naan fynter mæ fingrom paa skia, aa mæ di saammaa vart dæ eit ynkeleg skrik og jamring under ei seng. Da døm saa aat saa va dæ ei katte som skreik og jamra sei saa fælt aa da vart døm vare at det eine auge hek ute. Dæ va altsaa ei katte som hadde ti flæske mæa kjørkaraom va ute. –

Meddelt af Ole Evensen Tølløvrud

O.A. Ruud

Side 148

Lidt om haver & havestel i Øverbygden & Skogen

Dæ æ inte saa my aa sæa om hager aa hagebruket i sin almindelighed, da det æ saa my ting som spiller in paa dette omraade som høiden o.h. jordsmon, fugtighed, ly aa læ o.m.a. Den væsentligste betingelse er nu at den inte li for høit o.h. De andre betingelser kommer naa i anden grad. Ein hageflek utenfor huse (Kaalgar) har nok i fraa gamal tid haft sin plads ve huse aa hytter, hvor folk har boet. Paa landsbygden ha dom dyr – røtter, gulrod, kaalrod, lauk, persille, timian og salvie m.m. Der va planta buskvæxter som ribs, solbær aa stikkelsbær, samt træsorter som Æbler, kirsebær & plommer. Aa grøntsaker hadde døm bestemte steller ti haga "Korter". Dæ saamma stytjye va brukt tæ haart aar. Paa desse vexledes grøntsakerne. Disse opne jordflækker maatte

Side 149

haart aar spaes hell pløies (aarvælttes) for ograsets skuld. Før jobrukspaar kom ti bruk, brukgte dom "Jønsskoroka" aa grev. De va eit slitsomt arbe. Da gjødselgreip kom i hannelen vart dæ naa lettere, men enda my strævsamt. Naa brukes oik aa plog aa harv, der som æ slike landgaanger saa dæ gaar an.

Overalt i Øverbygden avla dom sit kaalfrø sjølve, aa saadde frø om vaaren aa frembragte sine kaalplanter sjølve saa dom slap aa kjøpe. Frøspir taa gulrod aa huggukaal æ mæ ømfintlig og modnes ikke paa høiere liggende steder. Blomster især fleraarige som keiserkrone, valmuer, liljer o.f.a. Rips, solbær og stikkelsbær dyrkedes saa høit o.h. som kaunnet mognas. Men før man fikk anskaffet goe sorter va det kun daarlig bevendt. I Øverbygden va dæ for dæ meste busker som va henta fraa Messen elva, eller som fuglen hadde planta

Side 150

Apaller er vel planta omtrent ti alle hager, men med lønsomheden er dæ ein annen sag. Jeg antar at de blir ikke nogenlunde fuldkomne i Søre Aal undtagen paa strandgarom her paa Skogen, aa skulle døm ta mæ ei lita remse omkring Trondhjemsveigen saa tør jeg inte sæa større. Ja ein høidekurve fra

Baardseng Rauverud og bortover aat Holen, Breiset, Sorgendal øvre kan vel være saa nogenlunde voxested for visse sorter.¹⁶ Trækker vi saa en høidekurve om Galterudsven, Høstmælingen, da er frugtavlens mindre tilfredsstillende. I Øverbygden er forholdene enda ugunstigere ettersom terainet stiger. Men det er nok plantet Æbletrær i Roterudgarom aa i Messenlia. I Tamburstuen opelskede jeg mange trær men med daarligt utbytte. I Tollovrud va forholdene noget bedre med jordsmon aa læ for de skarpe vinde, men dæ va naa inte naa større gjæl.

Side 151

Der æ nok planta æbletrær i Messenlia ogsaa vel 500 m.o.h. Paa gaarden Dagsveen søndre saag je eit stort æbletre som stod der akurat som ei bjørk ve Grunna i Aastadalen. Han sa dæ mannen "Likesaa jenne kan je ha ein apal i hagen min som rogn aa hegg". Aa je holdt mæ honom aa roste has syn paa vextriket.

Paa Roterud gaard staar ein apal som er den støste je ha lagt mærke teil, ti den æ bygget mange fuglereir, aa mange tynner æpler ha den bore i tia. Je ha fresta mange sorter frugttrær og brændt mei ofte. De har faaet kræft aa andre sjukdommer aa døit ut, jeg ha planta paanyt. Jeg har naa Italiensk muscatel, Simenrudæplet, Haugmannsæplet, Aakerød, Signe Tillids, Fillippa, Charla-movsky, Alexanderæplet m.fl. Kirsebær følger gjerne æblet. Af dæ har je Frosta-kirsebær aa. Je trur neppe de lykkes at dyrke høire op.¹⁷

Side 152

Etterskrift

Disse notater æ ned-skrive teil forskjellige tider, mæ forskjellige penne aa ti forskjellige sindsstevninger, aa dæ vil nok den forstaa som ser paa disse. Naar jeg har nedtegnet disse emner, saa æ dæ fordæ je har hatt morro aa mye interesse taa di aa tæ[n]kt som saa at det kanske kunde blive artigt om naan saag paa døm om 2 a 300 aar heretter. Je har ti enkelte stytjyer vore ut i enkelthederne med ein pinagtighed; men det ogsaa skeet ti ein hensigt. Man faar fram mange navne og

Side 153

personer og ting som helles ha gaat tapt for dette øiemed. Naar jeg skriver om gjærder f. eks. saa kjender alle til alleslags gjærder med undtagelse af "hafæller", aa de gl. kunstige hagegjærder.

Naar je skriv at dæ hændte i min barndom aa ongdøm æ dæ saa let at danne sei ei forestilling om haa ti handlingen fandt sted, dæ æ omtrent som tidsangivelse.

Je ha her vore svært inonsekent. Det maa bedes mig undskyldt. Dæ æ my ord taa di gamle norsk-danske som je rigtig hater mæ eit oprigtigt hjerte, derfor har jeg mæ forsæt i blandet baade nynorsk aa Faaberg dialekt og naar je skulle skrive paa denne dialekt saa ha je nedrabba dæ som fyst ti hugen rann, aa dæ kan være mange bogstavsfeil ogsaa for je ha inte jit mei teill aa læsa corectur.

Side 154

Je ha inte notera namna i Messen elven længer end aat Kroka, je har inte faat non opgave som va laagaa mei og naar det er kartlagt aa tegna taa Børom, saa behøver je inte aa skrive op at dæ saammaa her. Je leite ette aa skuille sea tegna ein dam som heiti "Foltindammen" som va oppe ve den gamle smiua som je ha hørt tæ Lillehammer Bryggeri & Brænderi, men je saa den inte paa dæ karte. Dammen har sit navn af at einkun ha falt i den aa druknas. Det er forresten mange som ha druknas i elven aa ti Messenvatne, men je ha inte faat nogen opgave over det om jeg end va laagaa dæ. I heiletaget æ dæ vanskelig aa faa hjælp taa andre. Han maa nok lite paa sei sjøl. Je har forsøgt aa være selvstændig aa streng historisk ligeoverfor det historiske og jeg har vore nøieregnende paa

Side 155

det jeg ha set aa dæ je ha hørt taa andre og ofte har jeg maattet bruge streng kritik paa det som jeg ha hørt ogsaa, idet det i sagn for eksempel er utapaa hængt my som inte æ ægte.

Naar je levere disse nedtegnelser til Faaberg hæstorelag æ dæ, at dæ haa lite aa uanseligt dæ end æ, saa æ dæ opbevara mange ting, aa mangt som man om 2 a 300 [aar?] kan have morro taa aa sjaa, men det distrikt som je ha berørt aa som je kjenner godt til aa forholdsvi fattigt paa tradition aa

¹⁶ Eieren af garn Hindklev oplyste at Gravenstein inte lykkedes der, men om han tala ut fra større erfaring veit je inte. I hagen æ leirjord. O. A. Rud

¹⁷ Je har nok vore noksaa streng i mine udtalelser her, men je trur naa likevel at den æ retfærdig

gamle minner aa sagn etc. end andre bygder i historielagets store distrikt; men: samles og opbevares
hvad samles kan. –

Oversennes Faaber hæstorielag.
Galterudsven Faaber 16de Mars 1933
Mæ mye vyrdnad

O. A. Ruud